

Malíř, Jiří

Počátky krize lidové strany (1897-1902)

In: Malíř, Jiří. *Vývoj liberálního proudu české politiky na Moravě : lidová strana na Moravě do roku 1909*. Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1985, pp. [69]-102

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122110>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

POČÁTKY KRIZE LIDOVÉ STRANY (1897 — 1902)

III.

-
- A. Úloha lidové strany v česko-německých „smiřovačkách“ (1898—1902)
 - B. Proměny politiky lidovců v říšské radě (1898—1901)
 - C. Boj o udržení opozičních frakcí městské a venkovské maloburžoazie
 - D. Postavení lidové strany v období říšských a zemských voleb roku 1901 a 1902

Moravská lidová strana vyšla z pohnutého období let 1896—1897 jako vedoucí síla politického tábora české buržoazie na Moravě. Svým vítězstvím vzala na sebe úkol bojovat za prosazení mocenských zájmů české buržoazie, zejména za rozšíření jejího zastoupení v zemské správě. Postavení lidové strany v české buržoazní politice nebylo ovšem ani zdaleka tak silné, aby na tento úkol sama stačila. Bylo závislé na udržení jednoty českého politického tábora na Moravě, tedy jak na kooperaci s konzervativními politickými silami, tak na míře, s jakou se vedení lidové strany podařilo podchytit opoziční voličstvo a zabránit odchodu opozičních politických sil ze strany. Protože její další postup směřoval k vyjednávání s vídeňskými vládami i zástupci německých stran na Moravě, v říšské politice pak k následování mladočeské politiky, která po neúspěchu jazykových nařízení procházela hlubokou krizí, naráželo její úsilí o posílení vlastního postavení v opozičně naladěných maloburžoazních vrstvách na Moravě na značný odpor. Vedení strany mu čelilo — zvláště v předvolebním období — příklonem k radikálnější politické linii. Výsledkem tohoto manévrování, které poznamenalo celý další vývoj lidové strany v letech 1898—1902, bylo ještě větší prohloubení protikladných tendencí v její politice a vyostření vnitřních poměrů ve straně. Tento celkový vývojový trend politiky lidové strany se zřetelně projevil jak v účasti jejích zástupců v česko-německých vyrovnávacích jednáních na zemském sněmu a v oportunním kolísání jejího postupu v říšské radě, tak v zitenzívnění sporů mezi vedením strany a jednotlivými frakcemi a v dalším odcizení se lidové strany moravské opozičním maloburžoazním vrstvám.

A. Úloha lidové strany v česko-německých „smiřovačkách“ (1898—1902)

Rozpory v postojích lidové strany byly zřejmé už z jejich reakcí na situaci po demisi Badeniho. Podobně jako mladočeši i představitelé lidové strany interpretovali otřesení pozic české buržoazní politiky ve Vídni, způsobené odchodem Badeniho vlády vynuceným německou obstrukcí, jako ohrožení celého národa a vystupňování nacionálního šovinismu rozpoutaného všenněmeckým hnutím využili k obhajobě dosavadního postupu poslanců a k agitaci pro „národní jednotu“. V duchu této taktiky dali podnět k manifestačním akcím česko-polského sblížení a k řadě demonstrativních schůzí, na nichž usměrňovali opoziční nálady českého obyvatelstva na pole nacionalistických vášní.¹

Tento příklon lidové strany k nacionální radikalizaci ostře kontrastoval s jejím postupem na moravském zemském sněmu, kde její poslanci souhlasili nejen s přijetím čtyř poslanců národní strany katolické do společného klubu, ale také s tím, aby pro projednání českých a německých návrhů na národnostní smír byl vytvořen permanentní jednadvacetičlenný česko-německý vyrovnávací výbor.² Jeho volba 21. 1. 1898 znamenala počátek jednání s politickými zástupci německé buržoazie, která v roce 1905 vyústila — pod označením moravský pakt — v kompromisní dohodu o přerozdělení politické moci v zemi. I když jednání „smiřovacího“ výboru v roce 1898 uvízla na mrtvém bodě, skutečnost, že poslanci přes nacionálně vyhocenou situaci a bez ohledu na opoziční veřejné mínění nastoupili cestu kompromisů, svědčila o tom, že vedení lidové strany už v této době dávalo třídní dohodě s německými mocenskými kruhy přednost před demokratickým řešením národnostních poměrů v zemi. V tomto směřování se nezastavilo ani před možným narušením z porušování státoprávních zásad (neboť česko-německá jednání na Moravě probíhala bez ohledu na situaci v Čechách) ani nedbalo na nálady v opozičním voličstvu.

Vytvoření společného poslaneckého klubu lidové strany se staročeskými a klerikálními poslanci na zemském sněmu 9. 1. 1898 a pokračování „smiřovaček“ se proto stalo předmětem nejrozhodnějšího odporu radikálně a demokraticky laděných politických sil a faktorem, který urych-

¹ Společné manifestace českých a polských poslanců, k nimž dali podnět právě lidovci, se konaly 12. 12. 1897 v Krakově (za účasti lidovců A. Stránského, V. Šilného, E. Skály, K. Martinka a I. Seicherta) a 14. 12. 1897 v Přerově a směřovaly stejně jako prohlášení Klubu českých poslanců na zemském sněmu moravském z 28. 11. 1897 a rezoluci veřejných schůzí poslanců k odsouzení německého šovinismu, k vyjádření solidarity s politikou českých poslanců a k získání souhlasu s postupem pravice v říšské radě.

² *SL MSZ, 1898, s. 179—181; A. Skene, Der nationale Ausgleich in Mähren 1905. Wien 1910, s. 20; SOAB, B 26, k. 2205 A, 289/1898.*

loval vnitřní názorovou a politickou polarizaci i v samotné lidové straně.³ Proti vyrovnávací akci na Moravě vystoupili zejména moravští akademikové v Praze a bývalí mladomoravci, soustředění v Politickém spolku pro severní Moravu v Olomouci. K jejich negativním stanoviskům se přidaly i Daňkovi Nové selské listy.⁴ Pro politický postup lidové strany bylo ale závažnější, že nesouhlas s její politickou taktikou se ozýval také z řad jejich dosavadních stoupenců. Kritika smiřovaček se šířila jak v rolnickém, tak v kroměřížském i prostějovském křídle strany a dokonce i mezi poslanci.⁵

Zvláště nebezpečná pro jednotu strany byla vystoupení představitelů Českého politického spolku v Prostějově v čele s poslancem V. Perkem a J. Špačkem, kteří se sice nestavěli proti samotným jednáním s německými poslanci, ale ostře kritizovali protahování vyrovnávací akce. Nespokojenost prostějovské frakce se zprvu sice týkala především staročechů, kteří byli prací na vyrovnávacích návrzích do činnosti výboru mnohem více zapojeni, postupně však zasahovala i lidovecké poslance, zvláště když na schůzi vyrovnávacího výboru 21. 12. 1898 souhlasili se zvolením tří zvláštních podvýborů, které znamenaly oddálení řešení českých návrhů, ale také rozšíření zodpovědnosti lidoveckých poslanců za „smiřovací“ akci. Rezoluce prostějovského spolku z 29. 1. 1899 proto žádala poslance, aby pokud němečtí poslanci oddálí projednání českých požadavků, „veškeré další jednání přerušili a na sněmu ihned zahájili nejostřejší boj“.⁶ Na prostějovské poslance se pak obracela s výzvou, aby v případě protahování „smiřovaček“ vystoupili ze společného klubu českých zemských poslanců.

Vzhledem k těmto opozičním náladám projevovalo vedení strany navenek skepsi a nedůvěru vůči jednání se zástupci německých stran a snažilo se vinu za prodlužování vyrovnávacích jednání svěst na liknavost staročeských referentů vyrovnávacího výboru.⁷ Ve skutečnosti

³ Nejvíce byl zpočátku kritizován fakt, že se lidovečtí poslanci spojili ve společný klub také s klerikály, kdežto smiřovačky začaly být odsuzovány až tehdy, když po odmítnutí českých návrhů německou sněmovní většinou čeští poslanci souhlasili s jejich odkázáním permanentnímu vyrovnávacímu výboru. Srov. JL 6, 15. 1. 1898, s. 2; SL 16, 29. 1. 1898, s. 1; TLN 2, 23. 1. 1898, s. 1–2; VH 10, 23. 1. 1898, s. 2; Čas 12. 26. 2. 1898, s. 130.

⁴ J. Malíř, *Pokrokové hnutí I*, s. 104–105; OP 5, 5. 2. 1898, s. 1; 22. 2. 1898, s. 1; NSL 1, 23. 2. 1898, příloha.

⁵ Na schůzi Českého politického spolku v Brně 12. 3. 1898 vystoupil poslanec F. Sláma s ostrou kritikou „chabé politiky Stránského“ (OP 5, 17. 3. 1898, s. 1; VH 10, 20. 3. 1898, s. 1–2; LN 6, 15. 3. 1898, s. 1). Rezoluce navržená J. Čapkem odsoudila „českoněmecké smiřovačky“ a postup českých poslanců, protože „nedovedli a nechtěli v něm rozvinouti státoprávní program národa českého“. SL 16, 15. 3. 1898, s. 3.

⁶ A. Srb, *Politické dějiny II*, s. 501; HzH 17, 11. 5. 1898, s. 1; O. Přikryl, *Paměti*, s. 405, 411.

⁷ Srov. usnesení VV LS z 16. 9. 1898 (SOAB, B 26, k. 2205 A, č. 3774, 19. 9. 1898; LN 6, 18. 9. 1898, s. 1) a schůzi poslanců z Moravy dne 23. 9. 1898, na které byl

však tyto kroky jen zastíraly eminentní zájem lidoveckých předáků na česko-německé vyrovnávací akci. Od jejího pokračování si slibovali upevnění a rozšíření pozic české buržoazie na Moravě (větší počet českých zástupců v zemském výboru, na zemském sněmu a v zemských institucích) a splnění alespoň některých demokratických požadavků (rozšíření volebního práva, zřízení české univerzity), kterým by mohli i před opozičními masami lidu prokázat úspěšnost své politiky. Společali zejména na prosazování požadavku zřízení české univerzity na Moravě, kterým doposud získávali sympatie i podporu širších vrstev českého obyvatelstva. Proto také na schůzi klubu českých zemských poslanců 20. 2. 1899 poslanci lidové strany trvali na pokračování jednání s německými zástupci, i když jednání na počátku roku 1899 zvolených subkomisí vyrovnávacího výboru byla bezvýsledná.⁸ K otevřené obhajobě své účasti ve vyrovnávací akci a její prospěšnosti přešli i na veřejnosti. Stránský ve velikonoční úvaze v Lidových novinách sice odmítl považovat rokování s německými poslanci za ústupnost a slabost, zdůraznil však nezbytnost vyrovnávací akce pro české národní zájmy stejně jako nutnost součinnosti se staročeskými a klerikálními poslanci, kterou označil za „vlasteneckou povinnost“.⁹ Stránský tak zjevně přiznal odhodlání politické reprezentace české buržoazie na Moravě řešit její mocenské požadavky — které byly ztotožňovány se zájmy celého národa — cestou třídní dohody s německou buržoazií.

Ještě přesvědčivěji než slova Stránského mluvily o hledání dohody se zástupci německých mocenských kruhů kroky, kterými lidová strana reagovala na všeobecnou nacionální radikalizaci po zveřejnění německého tzv. svatodušního programu a po zrušení jazykových nařízení. Přes výhrůžky vystoupením z vyrovnávacího výboru zůstali poslanci lidové strany návrhem Stránského rezoluce, která byla 17. 6. 1899 akceptována celým klubem českých poslanců, pouze u podmínky, která přerušení česko-německých vyrovnávacích jednání činila závislým na poměru německých členů výboru ke svatodušnímu programu. Ale ani v situaci, kdy se němečtí představitelé na schůzi permanentního vyrovnávacího výboru 25. 7. 1899 ke svatodušnímu programu přihlásili, čeští členové výboru včetně lidových k rozbití vyrovnávací akce nepřistoupili.¹⁰

Zájem českých poslanců na pokračování vyrovnávacích jednání byl

J. Záček lidoveckými poslanci ultimativně vyzván, aby do 15. 10. 1898 odevzdal svůj elaborát volební opravy (SOAB, B 26, k. 2205 A, č. 3841, 24. 9. 1898; Hlas 50, 24. 9. 1898, s. 1).

⁸ Rezoluce, kterou navrhl Stránský, prohlašovala, že činnost vyrovnávacího výboru není v rozporu s českým národně politickým programem. HZH 18, 22. 2. 1899, s. 2.

⁹ Dr. A. S., *Velkonoce*. LN 7, 2. 4. 1899, s. 1—2.

¹⁰ LN 7, 20. 6. 1899, s. 1; SOAB, B 26, k. 2205 A, č. 2455, 18. 6. 1899; LN 7, 27. 7. 1899, s. 1.

tak silný, že permanentní vyrovnávací výbor přetrval nejen nacionální bouře po zrušení jazykových nařízení 17. 10. 1899 a četné opozičně laděné voličské schůze a protivládní tábory v roce 1900, ale také vypsání voleb do říšské rady i celou volební kampaň.

„Smiřovací“ taktika poslanců na zemském sněmu zvláště ostře kontrastovala s projevy opozičního radikalismu a obstrukční taktiky, ke kterým přistoupila česká poslanecká delegace v říšské radě po zrušení jazykových nařízení a nastoupení Koerbrovy vlády. Zatímco v říšské radě patřil A. Stránský na přelomu let 1899/1900 k nejrozhodnějším zastáncům ostré protivládní taktiky, na zemském sněmu nepřipustil, aby lidová strana zahájila opoziční postup a riskoval tak dokonce rozkol v řadách lidoveckých poslanců, protože poslanci V. Perek, K. Richter a V. Lebloch pro nesouhlas se schválením provizorního zemského rozpočtu ostatními českými poslanci z klubu českých poslanců na zemském sněmu vystoupili.¹¹ Pokud vedení lidové strany přesto sáhlo k negativním projevům vůči účasti ve vyrovnávacím výboru, jako např. ve vystoupení A. Stránského v klubu českých poslanců 29. 3. 1900, dělo se tak jen proto, aby byly utiшены opoziční hlasy a zmírněn rozpor mezi stanovisky poslanců na zemském sněmu a v říšské radě, základní postoj lidové strany ke „smiřovačkám“ však zůstával nezměněn.

Pro tento postoj lidové strany bylo příznačné, že k opuštění vyrovnávacího výboru přistoupili její poslanci teprve pod nátlakem vůdčích kruhů české buržoazní politiky ve Vídni, pro jejíž obstrukční postup byla smiřovací jednání na moravském zemském sněmu neúnosná.¹² Důležitou úlohu při vystoupení lidoveckých zemských poslanců A. Stránského, V. Síleného a V. Perka z vyrovnávacího výboru, k němuž došlo 2. 11. 1901, sehrály jistě také obavy lidovců ze vzrůstu opozičních nálad ve voličstvu, které ohrožovaly jejich vyhlídky na úspěch v zemských volbách v roce 1902. Lidovci se proto vědomě snažili odlišit svá stanoviska k vyrovnávací akci od postojů staročeských a katolicko-národních poslanců, k čemuž využili zejména defétistické řeči J. Žáčka pronesené 20. 7. 1901 v Boskovicích, kterou si vzali za záminku rezolutnějšího přístupu ke „smiřovačkám“.¹³

Skutečnost, že poslanci lidové strany zůstávali ve společném poslaneckém klubu se staročechy i klerikály mnohem déle než ve vyrovnávacím výboru, což vyvolávalo snad ještě větší odpor než samotná vy-

¹¹ Proti rozpočtu hlasovali také J. Tuček a E. Skála. *SL MSZ, 1899—1900*, s. 4 až 7; *TLN* 3, 31. 12. 1899, s. 4—5; *HzH* 17, 30. 12. 1899, s. 6; srov. též text níže s. 83—84.

¹² *Národní listy* proto v létě 1901 rozpoutaly kampaň proti „moravským smiřovačkám“. Srov. *NL* 41, 8. 7. 1901, s. 2; 11. 7. 1901, s. 2; 21. 7. 1901, s. 1; 28. 7. 1901, s. 1; 12. 8. 1901, s. 2.

¹³ Příznačné je, že Žáčkovu řeč odsoudil nejprve volební výbor lidové strany, který 26. 7. 1901 vyzval vedení strany, aby odvolalo zástupce z vyrovnávacího výboru. Výkonný výbor k tomuto kroku přistoupil až 2. 11. 1901.

jednávání s německými poslanci, však napovídala, že pohnutky, které vedly k přerušení česko-německých jednání již téměř rok před zemskými volbami, měly své kořeny hlavně v oblasti zájmů české buržoazní politiky v říšské radě. Naproti tomu odchod lidovců ze společného klubu českých zemských poslanců, vytvořeného v lednu 1898, byl motivován především situací lidové strany v zemské politice. Spolupráce s moravskými staročeskými a klerikálními poslanci nejenže lidové straně odcizovala demokratičtější a radikálnější politické elementy, ale také — jak naznačily volby přisedícího zemského výboru po zesnulém J. Tučkovi — podlamovala její mocenské pozice na Moravě.¹⁴ Přestože tyto okolnosti vedly k poznání, že „lidová strana musí jít budoucně svou cestou“,¹⁵ lidovci ze strachu z trvalejšího sblížení staročechů a klerikálů, ke kterému ještě přistupoval zájem na jednotném postupu v česko-německé vyrovnávací akci, setrvali ve společném klubu s ostatními českými zemskými poslanci ještě téměř rok (do 20. 6. 1902).

Opuštění vyrovnávacího výboru v roce 1901 a společného klubu českých zemských poslanců v roce 1902 však zdaleka neznamenalo, že by moravská lidová strana zavrhlala myšlenku kompromisních jednání s německými poslanci. Přes všechna radikální opatření předáci lidové strany zůstávali zastánci „smířovaček“.

B. Proměny politiky lidovců v říšské radě (1898—1901)

Jestliže ochota vůdců lidové strany na Moravě ke smíru s konzervativními politickými silami na Moravě i s německou buržoazií narážela na radikalismus a nacionalismus voličstva, potom její postup ve Vídni se dostal s náladami veřejnosti vychovávané po dlouhá léta v protivládní opozičnosti do ještě většího protikladu. Tento rozpor byl totiž znásoben zklamáním, které české obyvatelstvo prožilo po všeobecné nacionální radikalizaci vrcholící koncem roku 1897. Zatímco po pádu vlády Badeniho se česká veřejnost solidarizovala s radikálními projevy českých poslanců (v lidové straně tehdy utichly veškeré výhrady vůči vedení strany), návrat mladočeské poslanecké reprezentace k oportunní politické taktice za Gautschovy a Thunovy vlády zákonitě vzbudil značné rozčarování. Mladočeští poslanci měli sice ke Gautschovým jazykovým nařízením, která měla nahradit nařízení Badeniho, řadu výhrad — zvláště vzhledem k úpravě jazykových poměrů na Moravě — ale jednoznač-

¹⁴ Volby 8. 7. 1901, v nichž zvítězil staročech J. Rozkošný za přispění klerikálů, totiž ukázaly, že ve společném klubu se stále častěji spojovali staročesi s klerikály proti lidovcům.

¹⁵ *Volba do zemského výboru*. LN 9, 10. 7. 1901, s. 3.

ně je neodmítli. Při tvoření vlády hr. Thuna na jaře 1898 dokonce souhlasili se vstupem svého předáka J. Kaizla do vlády. Od aktivní politiky si slibovali příznivější postoj vládních kruhů ke svým jazykovým požadavkům. Vycházeli přitom z předpokladu, že obnovy dělnosti parlamentu, o kterou Thunova vláda usilovala, aby mohla provést rakousko-uherské vyrovnání, může být pro trvající německou obstrukci dosaženo jen novou úpravou národnostních a jazykových poměrů. Přistoupili proto na rokování s Thunem (30. 6. 1898) o politických a národnostních poměrech v českých zemích a o možnostech provedení jazykové rovnoprávnosti.¹⁶

Tuto taktiku vyjednávání a smlouvání s vládou plně sdílelo i vedení lidové strany v čele s A. Stránským. Ačkoliv Stránského politický postup nebyl v kruzích lidové strany vždy ve všem schvalován, jeho postavení na politickém kolbišti ve Vídni bylo v poměrech lidové strany i české politiky na Moravě tak výjimečné a vlivné, že jeho stanoviska v říšské politice se stávala určujícími i pro oficiální postoje lidové strany.¹⁷ Jeho orgán Lidové noviny souhlasil s vládním projektem úpravy jazykových poměrů na Moravě. Oproti opozičním názorům, které tvrdily, že vytvoření nové vlády za účasti mladočechů připoutalo strany parlamentní pravice k vládě, dokazoval, že pravice přinutí vládu přijmout její linii a splnit její požadavky.¹⁸

A. Stránský zašel v obhajobě mladočeské taktiky i v nadbíhání vládě ještě dále než ostatní mladočeští předáci. V sérii článků pod názvem Co nyní? nabádal vládu, aby pokračující německou obstrukci parlamentu zlomila použitím pověstného absolutistického § 14. Zároveň dokazoval, že řešení parlamentní krize spočívá v ústavní reformě, jež by odstranila centralismus a posílila kompetence zemských sněmů.¹⁹ I když Stránský vzhledem k tomu, že mu návrh na použití nepopulárního § 14 státních základních zákonů vynesl obvinění z obhajoby absolutistických kroků vlády, vystupoval později na veřejnosti vůči vládě o poznání příkřeji, celkově setrval na myšlence revize ústavy ve směru posílení celistvosti monarchie.²⁰

¹⁶ A. Srb, *Politické dějiny II*, s. 471—472. Jednání se účastnil i A. Stránský (LN 6, 2. 7. 1898, s. 2). Srov. též *Česká politika III*, s. 624—633; Z. Tobolka, *Politické dějiny III/2*, s. 191—197; t ý ž, *J. Kaizl III/1*, s. 776—777; LN 6, 27. 2. 1898, s. 1.

¹⁷ A. Stránský v této době působil jako místopředseda mladočeského poslaneckého klubu, člen parlamentního výboru pravice, člen rakouských delegací a pravidelný účastník jednání českých zástupců s vládou. Na Moravě se s jeho postavením mohl srovnávat jen staročech J. Záček, který však neměl k dispozici tisk tak bezzebytku jako Stránský Lidové noviny.

¹⁸ LN 6, 3. 4. 1898, s. 1; 19. 7. 1898, s. 1.

¹⁹ LN 6, 17. 7. 1898, s. 1; 20. 7. 1898, s. 1; 22. 7. 1898, s. 1; 24. 7. 1898, s. 1. Stránský dokonce na schůzi delegací 26. 5. 1898 mluvil ve prospěch povolení vojenských úvěrů. Z. Tobolka, *J. Kaizl III/1*, s. 790; LA PNP, Poz. E. Engla, k. Ich76. Parlamentárka, 26. 5. 1898.

²⁰ Opoziční tisk označil tehdy Stránského za „násilnického liberála“. NSL 1, 23. 7. 1898, s. 2; Čas 12, 23. 7. 1898, s. 465; OP 5, 21. 7. 1898, s. 2; LN 6, 21. 8. 1898, s. 1.

Stránský našel pro své diskutabilní názory a postoje oporu také v ústředí lidové strany. Na schůzi širšího výkonného výboru 16. 9. 1898 se mu podařilo prosadit rezoluci, která vyslovením důvěry poslancům a souhlasem s politikou pravice sankcionalizovala dosavadní politický postup poslanců.²¹ Posílen stanoviskem výkonného výboru pokračoval Stránský v hledání cest k dohodě s vládou. Ve zvláštní komisi spolu s poslanci E. Englem, B. Pacákem, J. Heroldem a J. Fořtem se podílel na vypracování dvaceti čtyř požadavků klubu českých poslanců, které pak byly 20. 10. 1898 předloženy Thunovi jako podmínka hlasování českých poslanců pro vládní návrh rakousko-uherského vyrovnání.²²

Stránský se svým oportunním názorům poněkud vymkl ve svých novoročních úvahách, v nichž zaujal negativní stanovisko nejen k vládě, ale i k pravici a vyslovil se, ačkoliv ještě v létě 1898 hledal možnosti k odstranění krize parlamentu v mocenských prostředcích, pro opuštění pravice a rozbití říšské rady.²³ Protivládní opozičností projevovanou také odporem k tendencím mladočeských vůdců k novým česko-německým vyrovnávacím jednáním se dostal až do rozporu s taktikou vedení národní strany svobodomyšlné. Stránský se však těmito postoji pouze snažil poněkud vyjít vstříc opozičním projevům, které zesílily nejen v lidové straně, ale po zveřejnění královského poselství zemskému sněmu v Čechách i v mladočeské straně. Zmíněné usnesení výkonného výboru lidové strany z 16. 9. 1898 sice vyvolalo v řadách přívrženců lidové strany naděje v její obrodu, nesouhlas s politikou poslanců však tím zmírněn nebyl. Zvláště ostře byl pro svůj postoj k § 14 i pro názory na česko-maďarské sblížení odsuzován právě A. Stránský, ale odpor přetrvával také proti celému směru mladočeské politiky a s ní i proti lidové straně.²⁴

Další postup poslanců lidové strany, který přinášel nové názorové zvraty, neměnil nic na skutečnosti, že politika Stránského vedení zůstávala stále v úzkém sepětí s oportunní politikou mladočechů. Radikální názory projevené v novoroční úvaze Stránskému nezabránily, aby ještě v lednu 1899 jako spolutvůrce rezoluce mladočeského poslaneckého klubu nehlásal solidaritu pravice a neagitoval pro její udržení a po zveřejnění manifestu národní strany svobodomyšlné Národe český 11. 2. 1899 neobhajoval mladočeskou politiku.²⁵ Ve velikonoční politické úvaze pak

²¹ Důvěra ve vedení strany byla posílena zejména rozhodnutím svolat sjezd strany, ke kterému byla na schůzi zvolena přípravná komise. SOAB, B 26, ki 2205 A, č. 3774, 19. 9. 1898; LN 6, 18. 9. 1898, s. 3; VH 10, 25. 9. 1898, s. 1—2.

²² LA PNP, Poz. E. Engla, k. Ich79. Komitét požadavkový, 7. 10. 1898; SOAB; G 68, k. 40. Říšská rada, 5. 11. 1898.

²³ D r. A. S., 1898—1899. LN 7, 1. 1. 1899, s. 1; 3. 1. 1899, s. 1.

²⁴ Nesouhlas vyvolával vstup J. Kaizla do vlády, odpor opozičních sil ale směřoval také přímo proti kompromisnictví lidoveckých poslanců: SOAB, G 68, k. 25. Lidová strana, 20. 9. 1898; SL 16, 22. 9. 1898, s. 1; 14. 2. 1899, s. 1; VH 10, 20. 12. 1898, s. 2.

Stránský proti kritikům politiky poslanců vyzdvihoval úspěchy, kterých mladočeská politika dosáhla, a znovu zdůraznil potřebu upevnění pravice a federalistické politiky. Podporu nedemokratickým mocenským prostředkům vlády znovu prokázal, když na poradě subkomitétu pro změnu jednacího řádu podal návrh na znásilnění německé obstrukce.²⁶

Lidová strana respektovala vídeňskou politiku mladočechů i za změněné situace, když se vyčkávací taktika české poslanecké delegace změnila v ultimativnější postup vůči vládě. Čeští poslanci tak reagovali na skutečnost, že záměry Thunovy vlády řešit jazykovou otázku v českých zemích oktrojovaným vydáním jazykového zákona pomocí § 14 stejně jako sjednocení německých politických stran na nacionalistickém svatodušním programu vedly v řadách stoupenců mladočeské i lidové strany k vystupňování protivládních nálad.²⁷ Stránský proto tehdy nejen připravil pro poradě českých poslanců z Moravy 10. 10. 1899 prohlášení, kterým se moravští poslanci přihlásili k opozičnímu usnesení schůze mladočeských důvěrníků z 8. 10. 1899, ale po bezvýsledném jednání s ministerským předsedou Clarym, při němž Stránský spolu s J. Žáčkem varoval vládu před chystaným zrušením jazykových nařízení, dal podnět k protestní kampani brojící proti připravovanému okleštění jazykových práv.²⁸

Samotné zrušení jazykových nařízení 17. 10. 1899 tak proběhlo na veřejnosti za značně zjitřené situace, která vedla až k bouřlivým srážkám a ztrátám na životech. Čeští poslanci z Moravy vytvořili komisi k vedení společné akce, která se po poradě 4. 11. 1899 rozhodla svolat na 19. 11. sjezd zástupců českých měst a zemských společenstev.²⁹ Obavy z negativního dopadu neúspěchů mladočeské politiky, které se s nástupem Claryho vlády a zrušením Badeniho jazykových nařízení naplnily, přivedly Stránského vedení moravské lidové strany k radikalismu, který překonával i nově nastolenou opoziční taktiku mladočeských poslanců. Lidovečtí předáci se podporou radikálních protivládních projevů opět

²⁶ A. Srb, *Politické dějiny II*, s. 496—501; Stránský dokonce formuloval stanovisko mladočeského klubu k situaci a hájil ho i na veřejných schůzích na Moravě. L^N 7., 21. 1. 1899, s. 1.

²⁸ Dr. A. S., *Velkonoce*, L^N 7, 2. 4. 1899, s. 1—2; SOAB, G 68, k. 28. Mladočeši, 25. 9. 1899.

²⁷ Odpor proti politice českých poslanců se vyhrotil zvláště v prostějovské frakci. Stránský se na sjezdu krajských důvěrníků 30. 4. 1899 musel zodpovídat ze svého postoje k jazykové politice. Hlasy z Hané tehdy odsoudily celou mladočeskou politiku, a to nejen pro přečeňování jazykových požadavků, ale i pro její postoj k § 14, pro obhajobu říšské rady, spolupráci s aristokracií, nedůsledné prosazování všeobecného hlasovacího práva a opuštění programu státního práva (H^Z 18, 3. 5. 1899, s. 2; 6. 5. 1899, s. 1—2; 17. 5. 1899, s. 2).

²⁸ Po zrušení jazykových nařízení vydali čeští poslanci z Moravy 17. 10. 1899 prohlášení, kterým vyzývali ke společnému protivládnímu opozičnímu boji.

²⁹ Sjezd samosprávy vyzval k odeprání odvodů daní. SOAB, B 26, k. 2205 A, č. 4703, 19. 11. 1899; L^N 8, 15. 2. 1900, s. 3.

snažili, podobně jako už v době po pádu vlády Badeniho, z radikalizace veřejnosti těžit politický kapitál a smýt ze sebe nařčení z oportunistu.

Stránský dne 25. 10. 1899 v řeči v poslanecké sněmovně zaútočil na vládu i vojenské a zahraničně politické kruhy v monarchii a činil je zodpovědnými za důsledky zrušení jazykových nařízení, za „ohrožení dynastických citů v národě českém“ i za „přerušeni uzdravovacího procesu, který pozvolna se jevil v poměru českého národa k rakouskému státu“.³⁰ Stránský šel ve svém příklonu k radikalismu až tak daleko, že v delegacích napadl zahraniční politiku ministra Goluchowského a při rozhovoru s panovníkem se vyzývavě zastával českých branců odsouzených pro užívání českého jazyka při kontrolních shromážděních záložníků, ačkoliv mínění koruny v záležitostech zahraničně politických a zvláště vojenských bylo tradičně českými politiky respektováno.³¹

Svémi postoji se A. Stránský začal odlišovat od opatrnější politiky mladočeských vůdců, kteří se pro ostřejší opoziční taktiku včetně obstrukce poslanecké sněmovny rozhodli až po určitém váhání na schůzi mladočeského poslaneckého klubu 27. 11. 1899, a dostával se s ní stále častěji do rozporů. Na konferencích českých a německých říšských i zemských poslanců z Čech a Moravy organizovaných 5. 2.—23. 3. 1900 Koerbrovou vládou, na nichž Stránský zastupoval spolu s V. Perkem moravskou lidovou stranu, zaujal krajně opoziční stanovisko.³² V debatě o vládním programu, který byl, aby uklidnil nacionální třenice, zaměřen hlavně na hospodářské otázky, odmítal národnostní smír, pokud nebyly odstraněny Čechům nepříznivé následky zrušení jazykových nařízení. Na protest proti rozhodnutí většiny mladočeského poslaneckého klubu v říšské radě vyjmout s ohledem na dynastii z obstrukce branné předlohy, které umožnilo, aby se vládě po třech letech podařilo projednat státní vojenské nezbytnosti parlamentní cestou, dokonce složil společně s B. Pacákem funkci místopředsedy mladočeského poslaneckého klubu.³³ Poslanci lidové strany zůstávali protagonisty obstrukční taktiky i po

³⁰ *Reč poslance dra. Ad. Stránského pronesená ve středu 25. října 1899 ve 4. schůzi poslanecké sněmovny*. Brno 1899.

³¹ Rozhovor s panovníkem je citován in: V. Šlesinger, *Zápas*, s. 89—90; dále srov. Z. Tobolka, *J. Kaizl III/1*, s. 933—934; G. Kolmer, *Parlament* 7, s. 489, a dobový tisk. Protivládní postoj Stránský vystupňoval svým vystoupením v delegacích 16. 1. 1900 (G. Kolmer, *Parlament* 7, s. 496; A. Ableitinger, *Ernst von Koerber und das Verfassungsproblem im Jahr 1900*. Wien—Köln—Graz 1973, s. 56—57). Jeho postup vyvolávaly obavy ve vedoucích mladočeských kruzích (LA PNP, Poz. E. Engla, k. Ich72. Dopis J. Kaizla z 18. 1. 1900 E. Englovi).

³² Z. Tobolka, *J. Kaizl III/2*, s. 1010—1015; SOAB, B 26, k. 2205 A, č. 1660, 4. 2. 1900; LN 8, 6. 2. 1900, s. 1. Postup lidovců na konferencích se od mladočechů liší tím, že vycházel ze smířovacích návrhů podaných na moravském sněmu roku 1899 a trval na zásadě dvojazyčnosti úřadování (A. Ableitinger, c. d., s. 90 až 91, 107—108; LA PNP, Poz. E. Engla, k. Ich82. Zprávy klubovní, 6. 2. 1900).

³³ Stránský v klubu spolu se 17 poslanci hlasoval proti 22 hlasům pro obstrukci předloh. Z. Tobolka, *Politické dějiny III/2*, s. 261—262; LA PNP, Poz. E. Engla, k. Ich76, 5. 3. 1900; k. Ich72, 9. 3. 1900; LN 8, 14. 3. 1900, s. 1.

obnově mladočeské obstrukce, která se rozhořela v odporu proti vládnímu návrhu jazykového zákona. Jejím strůjcem se stal znovu — už jako místopředseda klubu, když E. Engel pro nesouhlas s obstrukční taktikou rezignoval na předsednictví — spolu s B. Pacákem A. Stránský.³⁴ Hlavním „advokátem“ mladočeské obstrukce zůstal Stránský i na fóru delegací v Budapešti, kde hájil mladočeskou taktiku při rozhovoru s panovníkem, i ve výkonném výboru pravice, která se v důsledku rozdílných názorů na obstrukční postup českých poslanců rozložila.³⁵ Stránský se zastával obstrukčního postupu i tehdy, když hrozba izolace českých poslanců po rozpadu pravice a nebezpečí oktroje vládních jazykových předloh vedla část poslanců k úvahám o opuštění obstrukční politické taktiky. Vycházel přitom z předpokladu, že Koerber je „odbytá veličina“, ale ještě více ze situace v českém politickém táboře.³⁶

Bližší pohled na Stránského postoje ukazuje, že Stránský rovněž uvažoval o změně taktiky, ale opoziční stanoviska řady lidoveckých schůzí a obava ze ztráty prestiže, kterou získal jako pověstný opozičník a vyhledávaný protivládní řečník, jej nutily setrvávat v nejzazší protivládní opozici. Názor, „že jest lépe dáti se poraziti ve Vídni než doma“,³⁷ zřetelně odrážel plytkost a vypočítavost Stránského radikalismu a odhaloval jeho politický i názorový oportunismus. Celková politická i ideová nestálost Stránského stanovisek se projevila nejen v oscilování mezi opozičním radikalismem a kompromisní politikou vůči vládě, ale také v zásadních programových otázkách. V debatě o absolutistickém § 14 prosincové ústavy se Stránský jménem mladočechů vyslovil pro jeho zrušení, i když v létě 1898 radil ještě k jeho použití vládou; ve skutečnosti však působil pro jeho zachování, protože s návrhem na zrušení přišli němečtí a sociálně demokratičtí poslanci.³⁸ Stránského politická bezzávadnost šla až tak daleko, že byl dle J. Kaizla ochoten prosadit mezi moravskými poslanci ústup od obstrukce v případě, že by vláda povolila investice na stavbu železnice z Nového Města do Žďáru, tedy v oblasti, za niž byl Stránský poslancem.³⁹ Koneckonců obojaký postoj Strán-

³⁴ Vedle jmenovaných byli členy „obstrukční rady“ lidovec V. Šílený a mladočeši J. Fořt, I. Hořica a J. Maštalka. LA PNP, Poz. E. Engla, k. Ich88. Dopis E. Engla z 30. 4. 1900 B. Pacákoví; LN 8, 10. 5. 1900, s. 1.

³⁵ LN 8, 16. 5. 1900, s. 1; 9. 6. 1900, s. 1—2; Z. Tobolka, *J. Kaizl III/2*, s. 1058.

³⁶ Z. Tobolka, *J. Kaizl III/2*, s. 1064—1065, 1071—1073; týž, *Politické dějiny III/2*, s. 266—268. Na Moravě se proti obstrukční taktice ozývali klerikálové i staročeši (Hlas 52, 24. 6. 1900, s. 1; MO 38, 1. 7. 1900, s. 1), s nimiž se lidovecký tisk proto dostával do ostrých polemik (LN 8, 29. 6. 1900, s. 1).

³⁷ Z. Tobolka, *J. Kaizl III/2*, s. 1011—1016. Stránský viděl „v nenastoupení obstrukce prohru ve vlastním [...] lidu“. LA PNP, Poz. E. Engla, k. Ich78. Protokol z 10. schůze klubu poslanců, 4. 5. 1900.

³⁸ Stránský byl ve výboru pro revizi § 14; spojoval zrušení § 14 s revizí celé ústavy. Mladočeši byli formálně pro návrh, ale 18 jich při hlasování chybělo. LN 7, 8. 11. 1899, s. 1.

³⁹ Z. Tobolka, *J. Kaizl III/2*, s. 1016, 1055.

ského k obstrukci prozrazovaly i jeho projevy na voličských schůzích, v nichž v otázce dalšího politického postupu v říšské radě nechával otevřena dvířka i pro oportunní taktiku.⁴⁰

Tak jako mladočeský opoziční postup nebyl po zrušení jazykových nařízení důsledný a opravdový a měnil se jak s ohledem na možnosti dohody s vládou, tak pod tlakem opozičních politických sil v politickém táboře české buržoazie, ani Stránského okázale zdůrazňované protivládní projevy nebyly ničím jiným než přechodnými „záchvaty“ opoziční taktiky, které měly nátlakově působit na vládu, ale především upoutat protivládně naladěné voliče a upevnit Stránského výjimečné postavení v zemské i říšské politice otřesené jeho kompromisním stanoviskem k moravským vyrovnávacím jednáním i projevy oportunismu v říšské radě.

Kolísavost politického postupu lidové strany v říšské radě odrážela přechodný stav části české buržoazní politiky na Moravě, která se s nástupem imperialistického stadia kapitalismu proměňovala z převážně opoziční maloburžoazní politické síly v politický faktor se zřetelnými mocenskými aspiracemi. Oscilování mezi pokusy o kompromisní dohodu s vládou a radikálně opoziční taktikou mělo v politice moravské lidové strany o to větší výkyvy než v politice mladočechů, oč více byla lidová strana zakotvena v maloburžoazních vrstvách, a tím závislejší na podpoře opozičních maloburžoazních politických sil. Lidová strana, která se i nadále pokoušela uhájit pozice „všenárodní strany“, sice nemusela jako národní strana svobodomyšlná v Čechách čelit tzv. mladým stranám, její politický postup však byl o to více vázán ohledy na frakce uvnitř strany i odlišným postavením v politickém zápase na Moravě, v němž stála na jedné straně proti mohutnějícímu dělnickému hnutí vedenému sociální demokracií, na druhé straně proti klerikálnímu politickému hnutí jako největšímu soupeři v boji o venkovské voličstvo. Pohyb mezi těmito dvěma krajními póly české politiky na Moravě byl poznamenán nejen vnitřními poměry v lidové straně, určenými hlavně aktivizací prostějovské a kroměřížské frakce a rolnického křídla, ale zejména hledáním vhodných spojenců, které nabývalo na významu zvláště s ohledem na říšské a zemské volby v roce 1901 a 1902.

C. Boj o udržení opozičních frakcí městské a venkovské maloburžoazie

Projevy opozičního radikalismu lidové strany v říšské radě, stejně jako přerušování její účasti ve vyrovnávacím výboru na zemském sněmu a rozbití společného klubu všech českých zemských poslanců, které byly především určeny opozičním politickým silám uvnitř strany, se vzhledem

⁴⁰ Srov. např. Stránského vystoupení v Telči. LN 8, 7. 11. 1900, s. 1.

k záměrům stranického ústředí udržet svůj vliv na odstředivá maloburžoazní politická hnutí ukázaly být účinné jen v omezené míře. Uplatnily se hlavně při řešení sporů mezi brněnským vedením strany a její prostějovskou frakcí.

Nesouhlas prostějovských lidovců, kteří byli reprezentováni Českým politickým spolkem v čele s J. Špačkem a poslanci za Prostějovsko, se Stránského politikou se projevoval především odlišnými stanovisky k vyrovnávací akci na Moravě a k řešení jazykové otázky v českých zemích i opozičnějším postupem na zemském sněmu.

Prostějovské křídlo neodmítalo česko-německá vyrovnávací jednání jako taková — vždyť jeho vůdce V. Perek se sám osobně podílel na jejich zahájení — stavělo se však ultimativně k jejich protahování. Po jarní sněmovní kampani roku 1899, která přinesla volbu tří subkomitétů permanentního vyrovnávacího výboru, ale žádný pokrok v jednání, přerostl na schůzi prostějovského spolku 5. 3. 1899 odpor k prodlužování vyrovnávací akce v otevřený útok na vedení strany.⁴¹

V souvislosti s kritikou průběhu „smiřovaček“ byla útokům vystavena také Stránského jazyková politika. I když Stránským svolaný sjezd důvěrníků z Prostějovska 30. 4. 1899, který měl urovnat vzájemné rozpory mezi vedením strany a prostějovskou frakcí, přistoupil na Stránského vývody, které zdůvodňovaly jak spolupráci mladočechů s pravicí a velkostatkem, tak jazykovou politiku lidoveckých poslanců, prostějovská frakce se nesmířila se Stránského příznivým stanoviskem k možnosti provizorního řešení jazykové otázky pomocí oktroje § 14 a odsoudila ho jako výraz nestátoprávního a nesvobodomyšlného politického postupu mladočeských i lidoveckých poslanců. Stránský tak byl donucen otevřeně vystoupit proti použití § 14 při prosazení jazykového zákona.⁴² Oproti vedení lidové strany viděli prostějovští lidovci cestu z politické krize, v níž se monarchie nalézala, v zavedení všeobecného hlasovacího práva a v jednotné opoziční politické linii českých poslanců. Protivládní politiku očekávali od poslanců zejména po zrušení jazykových nařízení. Český politický spolek v Prostějově však od poslanců lidové strany žádal opoziční postup nejen v říšské radě, ale také na zemském sněmu, kde čeští poslanci přes souhlas německých politiků se svatodušním programem setrvali u umírněné politické taktiky.

Spory o taktiku lidové strany v zemské politice tak na přelomu let 1899/1900 nabyly charakteru otevřeného rozkolu. Zatímco prostějovský spolek s tiskovým orgánem Hlasy z Hané nastoupil nacionalisticky a antisemitsky vystupňovanou kampaň, vedení strany hájilo umírněný po-

⁴¹ Rečníci se shodli v názoru, že „strana lidová opuštěna jest od svých vůdců a nemá zdaleka žádného vedení“, a vyzývali k návratu k původnímu opozičnímu programu lidové strany. HZ 18, 8. 3. 1899, s. 1—2; 11. 3. 1899, s. 1.

⁴² O. P ř i k r y l, *Paměti*, s. 444; LN 7, 21. 5. 1899, s. 1; též pozn. 27.

stup poslanců na zemském sněmu. Při hlasování o provizorním zemském rozpočtu, jehož schválení odporoval proti opačnému mínění A. Stránského V. Perek, se poslanci V. Perek, K. Richter, V. Lebloch, E. Skála a J. Tuček postavili proti většině českého klubu a tři prve jmenovaní dokonce opustili poslanecký klub. Český politický spolek v Prostějově na schůzi 18. 3. 1900 jejich krok schválil a vyzval i další poslance za Prostějovsko, E. Skálu a J. Vychodila, aby z klubu rovněž vystoupili.⁴³ Postup prostějovské frakce byl pro vedení strany o to nebezpečnější, že se k němu přidávaly i další organizace strany.⁴⁴

Přes rozchod prostějovských poslanců s vedením strany a manifestačně projevovaný odpor k opatrnické politice brněnských vůdců se vzájemné spory ukázaly být přechodného rázu a jejich ideově politická východiska nepřilíš vzdálená. Když se Stránský na schůzi klubu českých poslanců na zemském sněmu 29. 3. 1900 postavil za „skoncování jednání vyrovnávacího výboru“ a ve výkonném výboru lidové strany 4. 4. 1900 slíbil očistu strany od klerikálních a staročeských vlivů, byly tyto kroky na valné hromadě Českého politického spolku v Prostějově 22. 4. 1900 uznány nejen za příslib obratu v politice lidové strany, ale také za dostačující k návratu poslanců Perka, Richtera a Leblocha do poslaneckého klubu.⁴⁵ I když výhrady prostějovských lidovců k politice vedení strany trvaly i nadále, týkaly se převážně jen otázky utvoření samostatného klubu lidové strany na zemském sněmu a podstatněji již neohrožovaly smír, k němuž na jaře 1900 prostějovská frakce a brněnské ústředí navzájem dospěly.

Navenek bylo vzájemné shody dosaženo především díky společnému odporu ke Koerbrově vládě, jak se projevoval na četných opozičních schůzích namířených proti vládní osnově jazykového zákona. Hlavní příčiny ovšem tkvěly v politickotřídní situaci obou složek strany, která prozrazovala řadu shodných rysů. V pozadí opozičních stanovisek prostějovské frakce byly hlavně místní sociálněpolitické poměry na Prostějovsku, které se vyznačovaly tím, že snad nikde na Moravě kromě Brna nedošlo už v prvních letech 20. století k tak důsledné politické diferenciaci české společnosti. Nástupem nových opozičních politických sil byla prostějovská frakce, která reprezentovala zájmy silící české buržoazie v Prostějově, tlačena k radikálnější politické taktice. V období před volbami se však podobně jako brněnské ústředí strany dostala do ostrých sporů se Selskou jednotou, která sledováním úzce agrárních zájmů ohro-

⁴³ HZH 19, 19. 3. 1900, s. 1—2; O. Přikryl, *Paměti*, s. 423—434, 484; VH 12, 25. 3. 1900, s. 3; srov. též pozn. 11.

⁴⁴ Např. Občanský klub v Přerově na valné hromadě 25. 2. 1900 obvinil vedení strany, že popřením opozičního programu podlomilo sílu a životaschopnost lidové strany, a přijal rozhodnutí, že „nebudef spolkem jediné strany“. VH 12, 11. 3. 1900, s. 1.

⁴⁵ HZH 19, 25. 4. 1900, s. 1; LN 8, 27. 4. 1900, s. 2. Pozitivně tehdy zapůsobil fakt, že předsedou výkonného výboru strany byl zvolen po J. Tučkovi V. Šílený.

žovala její vliv na venkovské voliče a sblížovala ji tak s brněnským vedením strany. Na stejnou politickotřídní platformu s vůdci strany se prostějovská frakce dostávala také reakcemi na vzestup sociálně demokratického dělnického hnutí na Prostějovsku, proti němuž hledala stejně jako vedení strany zbraň ve spolupráci s národními sociály.⁴⁶

Prostějovská frakce proto prohlášením Českého politického spolku v Prostějově 12. 5. 1901 nejen potvrdila svou věrnost lidové straně, ale svým postupem na sjezdu strany 5. 1. 1902 v osobě vůdce V. Perka, který spolu se Stránským patřil k hlavním aktérům sjezdových jednání, se přímo ztotožnila s další politickou linií strany. Postavila se jak proti separatismu Selské jednoty, tak proti klerikalismu, stejně jako za návrh na spolupráci s pokrokáři a přivítala rozhodnutí výkonného výboru strany z 20. 6. 1902, na základě kterého lidovečtí poslanci rozbili společný klub všech českých zemských poslanců a 14. 12. 1902 vytvořili klub samostatný.⁴⁷

Společně sdílené obavy na jedné straně z dělnického hnutí, na druhé straně z agrárního a klerikálního politického hnutí svedly prostějovské křídlo a brněnské vedení strany v období zemských voleb v roce 1902 do jednotné politickotřídní fronty. K jejímu narušení došlo znovu až před zemskými volbami v roce 1906, kdy se zásadně změnilo postavení prostějovské frakce i celé lidové strany v politické konstelaci tábora české buržoazie na Moravě.

Mnohem méně nebezpečnými než postup prostějovské frakce se pro cíle lidoveckého stranického vedení v opozičních maloburžoazních vrstvách jevíly kritické projevy kroměřížské skupiny lidovců, která se mohla opřít jen o časopis Velehrad a částečně i Slovanský politický spolek v Kroměříži, nikoliv ale o vlivnější politické osobnosti. Byly namířeny především proti ústupu lidové strany od jednoznačně opoziční taktiky vůči vládě a německé většině na zemském sněmu a zdůvodňovány nejen obavami z oslabení postavení lidové strany, ale také hospodářskými zájmy českého živlu na Moravě. Protože příčiny oportunistu politiky lidové strany Velehrad hledal ve změně taktiky mladočechů ve Vídni, považovala kroměřížská frakce za jedinou možnou cestu ke zlepšení politických poměrů na Moravě politický postup českých poslanců z Moravy nezávislý na mladočeské politice. Proto Velehrad uvítal závěry schůze výkonného výboru lidové strany z 16. 9. 1898, neboť v nich spatřoval prosazení koncepce lidové strany jako především „pracovní organiza-

⁴⁶ Vnější výrazem společných zájmů prostějovského a brněnského křídla strany se stalo obsazení kandidatury v V. volební kurii na Prostějovsku, do níž byl ústředním volebním výborem strany proti kandidatuře předsedy Selské jednoty J. Starošítky nominován národní sociál F. R. Reichstädter, podporovaný také prostějovským volebním výborem.

⁴⁷ HZH 20, 15. 5. 1901, s. 1; SOAB, B 26, 1. 2205 A, č. 81, 5. 1. 1902; LN 10, 8. 1. 1902, s. 1–3; HZH 21, 27. 6. 1902, s. 1.

ce“.⁴⁸ Po české poslanecké delegaci ve Vídni žádal opoziční postup vůči vládním kruhům, ale odmítal rozbíjení jednoty poslanců. Po zrušení jazykových nařízení v říjnu 1899 se Velehrad proti radikálním požadavkům na složení poslaneckých mandátů českými poslanci přimlouval pouze za doplnění poslanecké delegace o radikály a za nastoupení jednoznačné protivládní politiky. Frakce Velehradu se tak v období přelomu století naplněném nacionálními a sociálními konflikty téměř ztotožnila s oficiální politikou lidové strany.⁴⁹

Rozporuplný vývoj kroměřížské frakce, která do této doby patřila k významným odstředivým silám v lidové straně, a její návrat do lůna strany byl dán především jejím živnostenským sociálním zázemím.⁵⁰ Původní nacionální radikalizace a opoziční odbojnost kroměřížské frakce byly jen symptomem otřesení existenčních jistot drobné maloburžoazie. Měly být východiskem politického řešení krize malovýroby v období nástupu monopolního kapitalismu, ale vybíjely se v únikových ideologických oblastech — v antisemitismu, konzervativním slovanství a cyrilometodějství — které měly značně plytkou a eklektickou ideovou základnu. Pro opoziční skupinu Velehradu však bylo charakteristické, že zatímco většina maloburžoazních politických frakcí hledala politickou oporu v nových politických směrech, Velehrad přes sympatie, které vyjadřoval národním sociálům i pokrokářům, v boji o „záchranu středních vrstev“ spoléhal hlavně na oficiální českou buržoazní politiku na Moravě reprezentovanou lidovou stranou. Nepozastavoval se proto ani nad změnou politického kursu mladočeského vedení české buržoazní politiky ve Vídni po nástup Koerbrovy vlády, ba označil jeho „program hospodářského zesílení v zásadách státního práva“ za přijatelný.⁵¹ Přimknutí maloburžoazní skupiny Velehradu k lidové straně bylo ovlivněno nejen její politickou slabostí a ideovou nejasností, ale celkovým vyhraněním politických a třídních poměrů v české společnosti na Moravě, které už nedovolovaly, aby Velehrad jako dříve inklinoval k stavovskému agrárnímu hnutí. Naopak maloburžoazní živnostnický charakter stavěl kroměřížskou frakci proti agrárnímu a dělnickému hnutí po bok lidové straně.

Základem, na němž mohlo v předvolebním období dojít k odstranění vzájemných rozporů mezi Stránského vedením lidové strany a prostějovskou i kroměřížskou frakcí, se staly obdobné sociálně třídní zájmy,

⁴⁸ VH 10, 25. 9. 1898, s. 1—2. Podle Velehradu smířovací politika lidovců oslabila české pozice v zemědělské radě, obchodních a živnostenských komorách i hospodářských spolcích (VH 10, 7. 8. 1898, s. 1).

⁴⁹ VH 11, 8. 10. 1899, s. 1—2; 15. 10. 1899, s. 1. Navenek se tento obrat projevil protěžováním Stránského jako eventuálního kandidáta do zemského výboru (VH 12, 25. 3. 1900, s. 1).

⁵⁰ Právě z Kroměříže vzešel popud k vytvoření Zemské jednoty živnostenských společenstev.

⁵¹ *Po nových cestách*. VH 13, 14. 4. 1901, s. 2.

jejichž prosazování směřovalo na jedné straně k omezení konkurence německé buržoazie, ať cestou dohody nebo přímého mocenského zápasu, na druhé straně k potlačení vzrůstajícího dělnického hnutí. Tyto zájmy, odrážející především aspirace silící české městské buržoazie a maloburžoazie, se však nemohly stát východiskem pro připoutání stavovského agrárního hnutí, jehož politický separatismus po ustavení agrární strany v Čechách (1899) a říšských volbách v roce 1901 neobyčejně zesílil.

Na vývoj vzájemného poměru mezi brněnským vedením lidové strany a Selskou jednotou po roce 1897 zásadně působila skutečnost, že po vynuceném odchodu redaktora Daňka a nástupu konzervativních představitelů agrárního hnutí do čela Selské jednoty se výrazně změnila její celková ideová a politická orientace. I když se nové vedení Selské jednoty v popředí se staročeskými poslanci J. Rozkošným a J. Svozilem nepřiklonilo k radikální opozičnosti dřívějšího vůdčího „tandemu“ Starošík—Daněk, ani nepřipouštělo přeměnu Selské jednoty v politickou stranu, jak o to již usilovala mladá nastupující generace agrárního hnutí, přesto svou koncepcí budování Selské jednoty jako nadstranické stavovské organizace a upevňováním jejich pozic v hospodářských korporacích citelně zasahovalo dosavadní vazby mezi Selskou jednotou a lidovou stranou.

Od valné hromady Selské jednoty 1. 5. 1898 v Olomouci, na níž už měl hlavní slovo Rozkošný, neměla být Selská jednota organizací jediné politické strany, ale organizační základnou všeho rolnictva bez ohledu na existující politické strany. I když přitom oficiálně nemělo jít o samostatnou politickou akci rolnictva, ale o posílení jeho hospodářských pozic, celá kampaň prozrazovala, že Selská jednota nerezignovala na politickou činnost, naopak usilovala stát se vlivným politickým faktorem, s nímž by všechny strany musely počítat.⁵²

Reorganizační úsilí nového vedení Selské jednoty bylo pro moravskou lidovou stranu nepřijemné především z toho důvodu, že zdůrazněním přednosti stavovské příslušnosti před příslušností a přesvědčením politickým ztěžovalo polit. patronaci lidové strany nad Selskou jednotou.⁵³

Nová orientace Selské jednoty ovšem bezprostředně po svém prosazení nepůsobila předákům lidové strany větší starosti, spíše naopak. V duchu Rozkošného koncepce opustila Selská jednota a Selské listy

⁵² „Kastu tvořiti nechceme, nýbrž zorganizování v ostatní národně-politické organizaci setrvat [...] Poněvadž však naše otázky hospodářské čím dále více jdou ruku v ruce s politickými událostmi, je zajisté důležité, aby rolnictvo mělo takové středisko, by o všech otázkách s jeho existencí souvisejících, nejen čistě hospodářských, nýbrž i národohospodářských, národních, politických, mohlo si pěkně porokovati. To je možno v Selské jednotě, a proto ji chceme podporovati a udělati z ní více, než čím nyní jest.“ SL 16, 3. 5. 1898, s. 1—2.

⁵³ Na valné hromadě Selské jednoty 5. 3. 1899 došlo ke změně stanov: „Členem se může státi každý výborem za člena přijatý zemědělec nebo přítel zemědělství bez ohledu na politické přesvědčení.“ SL 17, 25. 3. 1899, s. 4.

planý radikalismus a přemrštěný zájem o „vysokou“ politiku, kterými se vyznačovala Starošítkova a Daňkova éra Selské jednoty, a věnovala zvýšenou pozornost sociálním a hospodářským otázkám rolnictva a jeho zájmové organizovanosti. Selské listy odvrátily svou kritiku od mladočeské politiky a zaměřily ji jak na hospodářské důsledky liberálního kapitalismu, tak na třídní politiku sociální demokracie, proti níž volaly na pomoc i vládu. V otázkách říšské politiky uznávaly nutnost jednotného postupu rolnických poslanců s ostatními českými poslanci, dokonce v této souvislosti pokládaly za škodlivé rozšířené stavovské heslo „Rolníci, volte jen rolníka!“⁵⁴ Vedení Selské jednoty se tak vyznačovalo úsilím o soulad s národními a politickými požadavky české buržoazní politiky, jeho jednotliví představitelé (Rozkošný) dokonce přímo obhajovali mladočeskou politiku ve Vídni, jednotný poslanecký klub na zemském sněmu i česko-německé konference a zrazovali od tvoření nové „selské strany“.⁵⁵

Prosazení Rozkošného směru v Selské jednotě tedy znamenalo oslabení těch sil, které usilovaly ze Selské jednoty vytvořit stavovskou organizaci svobodomyšlného rolnictva. Jejich hlavní mluvčí redaktor Daněk se však s novou orientací nesmířil, protože její vítězství považoval za vítězství staročeských a klerikálních živlů. Založením vlastních Nových selských listů (únor 1898) a podporou separatistické akce rolnických předáků z Brněnska, která měla za úzké spolupráce se Sdružením českých zemědělců v Čechách rozšířit organizaci sdružení i na Moravu, se pokusil rolnické hnutí udržet v dosavadních radikálně opozičních kolejích a zbavit ho konzervativně-klerikálních vlivů. Jeho akce se však nesetkala s úspěchem. Bylo tomu tak jak pro přemrštěný radikalismus Nových selských listů, tak pro příliš obecné hájení agrárních zájmů.⁵⁶

Prosazení Rozkošného vedení znamenalo dočasné potlačení tendencí k úplnému politickému osamostatnění Selské jednoty. V nově založené agrární straně v Čechách (11. 1. 1899) neviděli vhodný vzor pro agrární hnutí na Moravě ani rolničtí předáci věrní doposud lidové straně (Vychočil), ani konzervativní představitelé (Rozkošný), ale ani rolničtí vůdci, kteří nebyli zatíženi politickou příslušností k některé z dosavadních stran (Vaca).⁵⁷ Odmítavý postoj k možnosti úplného politického osamostatně-

⁵⁴ SL 16, 5. 2. 1898, s. 1; 9. 4. 1898, s. 1—2; SL 17, 13. 4. 1899, s. 1; 25. 2. 1899, s. 1—2; SL 16, 26. 11. 1898, s. 3.

⁵⁵ Tak tomu bylo např. na sjezdu moravského rolnictva 5. 3. 1899 v Olomouci. Zdá se, že vypuzení redaktora A. Daňka stejně jako reorganizace Selské jednoty byly původně Rozkošným a Svozilem podniknuty ve srovnání s vůdčími kruhy mladočeské politiky. Vedly sice k posílení stavovských tendencí v Selské jednotě, oslabily však její radikální opozičnost a zvýšily vliv poslanců v Selské jednotě.

⁵⁶ NSL 1, 3. 4. 1898, s. 3; 17. 4. 1898, s. 2; 2. 6. 1898, s. 1—2.

⁵⁷ J. Vychočil demontoval zprávy o návaznosti Selské jednoty na novou stranu i oficiálně v klubu říšských poslanců 17. 1. 1899. Podobně hovořil i J. Vaca na schůzi Selské jednoty 13. 2. 1899. Selské listy naopak v této době v duchu své nadstranické politické koncepce vybízely ke sblížení tří existujících českých buržoazních stran na Moravě (SL 17, 6. 5. 1899, s. 2).

ní vyrůstal především z dočasné převahy poslanců ve vedení Selské jednoty, která vznikla vstupem rolnických poslanců různé politické příslušnosti do vydavatelského družstva Selských listů.⁵⁸ J. Vychodil, J. Rozkošný, J. Svozil jako dlouholetí předáci rolnického hnutí, ale také lidové a národní strany na Moravě, byli mnohem více než nastupující generace agrárních politiků náchylni k „všenárodnímu“ pojmání dobových otázek, byť stavovsky zužovanému, které ignorovalo prohlubující se politickou diferenciaci a při naplňování agrárních požadavků stále spoléhalo na dosavadní vedení české buržoazní politiky. K sepětí rolnických poslanců se stávající českou politickou reprezentací navíc přistupovalo vědomí mocenské i organizační slabosti Selské jednoty, která oslabovala vyhlídky na úspěch samostatného politického postupu.

Nová konzervativně stavovská orientace Selské jednoty ale nutně uvolňovala její vazby na moravskou lidovou stranu, i když rozšířený vliv poslanců v jejím vedení zatlačil do pozadí snahy o přeměnu Selské jednoty v samostatnou politickou stranu a lidové straně umožňoval uchovat si na rolnické hnutí aspoň částečný vliv. Tento stav však mohl být jen dočasný, jako mohlo být dočasné vítězství Rozkošného koncepce nadstranického charakteru Selské jednoty. Polovičaté řešení vztahu jednoty k ostatním politickým stranám, které svou podstatou představovalo kompromis mezi stávajícími stranami v jejich boji o vliv na rolnictvo, nemohlo mít trvalý charakter.

Na valné hromadě Selské jednoty 11. 3. 1900, která proti dosavadnímu předsedovi a zároveň hlavnímu exponentovi zájmů lidové strany v jednotě J. Vychodilovi pomohla k vítězství J. Starošítkovi, došlo k zásadnímu posílení separatistického křídla v Selské jednotě. Její výbor přijal rozhodnutí, „aby moravské rolnictvo utvořilo samostatnou selskou stranu“, a sám se ujal přípravných prací.⁵⁹ Vliv poslanců na sjezdu důvěrníků jednoty 28. 10. 1900 ještě znemožnil osamostatňovací akci Starošítkova vedení, nezabránil však dalšímu zhoršení vztahů mezi Selskou jednotou a lidovou stranou na Moravě. Selské listy už bez přestání útočily proti lidové straně jak pro její údajný hospodářský liberalismus, tak pro její halasnou státoprávní agitaci. Odmítaly požadavek všeobecného hlasovacího práva a protežovaly úzce agrární požadavky. Byly pro jednotný klub v říšské radě, ale nechtěly, aby v něm měly převahu mladočeské živly. Útoky na lidovou stranu vyvrcholily na sjezdu Sdružení českých zemědělců 8. a 9. 12. 1900 v Praze, na němž proti moravské lidové straně vystoupili J. Vaca a J. Starošítk.⁶⁰

⁵⁸ Ke třem rolnickým poslancům tak zde v letech 1897—1898 přibýlo dalších dvanáct.

⁵⁹ SL 18, 5. 4. 1900, s. 3; 13. 3. 1900, 1; F. Obrtel, *Moravští sedláci*, s. 301, 303.

⁶⁰ SL 18, 11. 12. 1900, s. 1—2; 13. 12. 1900, s. 3; LN 8, 12. 12. 1900, s. 3; O. Frankenberg — J. O. Kubíček, *Antonín Švehla v dějinách československé strany agrární*. Praha 1931, s. 108.

Nový směr v Selské jednotě byl pro lidovou stranu nebezpečný nejen pro ostrou protilidoveckou agitaci, ale zejména z toho důvodu, že opakovanými pokusy o „samostatnou pevnou organizaci politicko-selskou“ a kooperaci s agrárním hnutím v Čechách i ve Slezsku reálně podlamoval pozice lidové strany na venkově. Ukázal to jak spor o obsazení místa v zemském výboru po zesnulém J. Tučkovi, na jehož místo byl Selskou jednotou za spolupráce s klerikály prosazen J. Rozkošný, a doplňovací volby za Tučka na zemský sněm, tak ztráta převahy lidovců v zemědělské radě.⁶¹

Přes viditelné posílení separatismu Selské jednoty nedošlo v tomto období na rozdíl od situace agrárního hnutí v Čechách k jejímu plnému osamostatnění ani k jednoznačně samostatnému vystoupení v říšských a zemských volbách v roce 1901 a 1902. Opatření lidové strany ovšem měla na oddálení vzniku agrární strany na Moravě jen malý podíl. Výkonný výbor lidové strany sice už 4. 4. 1900 schválil úmysl založit v Brně pod vlastním dohledem nové agrární sdružení, ale kromě agitace lidoveckého tisku, která měla dokázat, že zájmy rolnictva byly nejlépe hájeny v lidové straně, ke konkrétní realizaci nepřistoupil.⁶² Vůdcům lidové strany se však zúžením celé kampaně proti novému kursu v Selské jednotě na útoky proti Starošťíkovi a uplatněním osobních kontaktů přesto podařilo v říšských volbách eliminovat separatismus jednoty a zachránit většinu venkovských mandátů. Touto taktikou oslabili volební ambice jednoty i v zemských volbách v roce 1902, při nichž byl Starošťík lidovci podporován proti jinému předáku jednoty — J. Svozilovi.⁶³

Mnohem důležitější úlohu při opožďování nástupu agrární strany na Moravě sehrály odlišné podmínky rozvoje agrárního hnutí na Moravě. Silný vliv klerikalismu na venkově, který bylo možno pozorovat na rozmachu roku 1901 založené Jednoty katolického rolnictva vedené J. Šamalíkem, citelně ohrožoval záměry Selské jednoty. I když představitelé jednoty odmítli účast v antiklerikální lize, projektované lidovou stranou, která byla pokusem lidové strany o udržení vlivu na opoziční maloburžoazní směry, konkurence klerikálů je nutila vystupovat po boku lidové strany. Z týchž důvodů se museli distancovat od konzervativních rysů v politice agrární strany v Čechách.⁶⁴

⁶¹ Volba výboru zemědělské rady 9. 12. 1901, při níž zůstali lidovci v menšině signalizovala ústup lidové strany z pozic, které dosud držela v rolnických korporacích, jakými byly zemědělská rada, okresní hospodářské spolky, Česká hospodářská společnost pro markrabství moravské.

⁶² LN 8, 8. 4. 1900, s. 3; LN 9, 5. 9. 1900 s. 1.

⁶³ J. Starošťík byl původně protikandidátem lidovce V. Perka, přistoupil však na to, aby kandidoval v jiném volebním okrese proti J. Svozilovi. Byl potom podporován Lidovými novinami, ač oficiálním kandidátem lidovců a staročechů byl J. Svožil.

⁶⁴ Zejména vystupovali proti spojení agrárníků v Čechách s šlechtickými velkostatkáři. SL 19, 31. 8. 1901, s. 2.

Těžkého postavení Selské jednoty využívalo vedení lidové strany na Moravě nejen k úspěšnému odrážení útoků agrárníků při volbách, ale také přímo k pokusům o znovupřipoutání agrárního hnutí. Přes určité úspěchy, kterých v tomto směru zejména při volbách lidová strana dosáhla, přineslo období let 1898—1902 další významný krok k úplnému vymanění opozičního hnutí rolnictva z politického poručnictví lidové strany. I když k založení agrární strany na Moravě došlo až v následujícím údobí, zájmy Selské jednoty, které dříve nacházely v lidové straně politickou oporu, se po přistoupení lidové strany na mladočeskou politickou linii stále více rozcházely se směřováním lidové strany; zámožné rolnictvo už nehodlalo dále podléhat politickému vedení městské maloburžoazie a buržoazie, naopak usilovalo, jak o tom svědčil intenzivní boj o obsazení míst v hospodářských a správních institucích, o vytlačení jejich exponentů a samostatný postup i v čistě politické sféře.

Celková slabost Selské jednoty, osobní řevnivost jejích vůdců a přetrvávající vliv poslanců byly faktory, které moravským lidovcům napomohly, aby se jim na rozdíl od mladočechů v Čechách podařilo eliminovat samostatnější politické vystoupení opozičního agrárního hnutí na Moravě.

Odlíšné sociální a politické poměry na Moravě byly také v pozadí specifického utváření poměru mezi lidovou stranou a opozičním hnutím městské maloburžoazie a inteligence, které se na Moravě po roce 1897 zformovalo ve zvláštní opoziční politický proud — pokrokové hnutí — ze zbytků Mladé Moravy a z moravských přívrženců nových politických stran a směrů v Čechách.⁶⁵ I když integrační pokusy jednotlivých složek tohoto opozičního hnutí zůstávaly i po sjezdech v Kroměříži (18. 9. 1898), Olomouci (18. 3. 1900) a v Brně (29. 4. 1900) bez větších úspěchů, vytvářely permanentní podmínky pro šíření protilidoveckých opozičních nálad a stávaly se politickým faktorem, s nímž musela lidová strana počítat. Opoziční skupiny různých politických odstínů totiž kromě obecně demokratičtějšího a sociálně citlivějšího přístupu k dobovým otázkám navzájem stále více spojoval hlavně nesouhlas s vývojem mladočeské politiky ve Vídni a kompromisním postupem lidové strany na Moravě, který je vedl i k pokusům o spolupráci se sociálními demokraty. Radikálně

⁶⁵ Pokrokové hnutí na Moravě bylo opozičním politickým hnutím přívrženců nových politických směrů na Moravě organizačně nezakotvených (především radikálně pokrokového, realistického a státoprávně pokrokového) i jednotlivci z řad ostatních stran, pokud jejich politické i organizační úsilí směřovalo ke společnému postupu proti vůdčím politickým stranám na Moravě — lidové, národní a katolicko-národní — v zájmu obecně pokrokovější politiky. Toto hnutí vyústilo v roce 1907 v ustavení moravské pokrokové strany, jejímž jádrem se stali moravští radikální pokrovníci a realisté. Z toho vyplývá, že pokrokové hnutí na Moravě je třeba odlišit od pokrokového hnutí studentstva v Čechách v 90. letech a moravskou pokrokovou stranu a moravské pokrokové od české strany pokrokové, která byla stranou Mašarykových realistů. Blíže viz autorovy práce uvedené v seznamu literatury.

pokroková a nově ustavená radikálně státoprávní strana (1899) a strana lidová (realistická; 1900) v Čechách oslabovaly integrační tendence opozičních sil na Moravě, na druhé straně ale nebezpečím organizačního rozšíření i na Moravu ve zvýšené míře ohrožovaly záměry lidové strany v opozičních maloburžoazních vrstvách.

Lidovecký tisk, který se ke vznikajícímu pokrokovému hnutí stavěl nejprve přezíravě, proto brzy změnil své stanovisko a stále otevřeněji vyjadřoval snahy vůdčích kruhů lidové strany podřídit opoziční hnutí maloburžoazie a inteligence politickému vedení lidovců. Ochota lidovců ke společnému postupu s opozičními politickými směry vzrostla zvláště před volbami do říšské rady a na zemský sněm. Zostřený kurs Stránského postupu ve Vídni i na zemském sněmu a i hlasitě antiklerikální projevy proto vedle vnitřní opozice platily právě pokrokářům. Vedení lidové strany proto také nemohlo zůstat jen u verbální kritiky postupu „smiřovaček“ v tisku, ve volebním výboru lidové strany a v klubu českých zemských poslanců, nýbrž muselo jít ještě dále a své zástupce rozhodnutím z 2. 11. 1901 z permanentního česko-německého vyrovnávacího výboru odvolat. Jen tak se mohlo na sjezdu strany 5. 1. 1902 otevřeně obrátit na pokrokáře s nabídkou „aby pokrokové strany na Moravě spojily se pod vůdcovstvím lidové strany k další společné práci“.⁶⁶

Silný antiklerikalismus pokrokářů vedl předáky lidové strany také k zintenzívnění antiklerikálního postupu, který se měl stát prostředkem znovuzískání hegemonie v opozičním hnutí. Ne náhodou byla potřeba jednoty všech svobodomyšlných politických sil na Moravě lidovci zdůvodňována nebezpečím klerikalismu. Markantním výrazem úsilí lidové strany vytvořit z antiklerikalismu prostředek připoutání opozičních politických směrů se stal zvláště protiklerikální tábor 25. 8. 1902 v Prostějově, na kterém došlo k založení tzv. antiklerikální ligy sdružující lidovce, pokrokáře i národní sociály.⁶⁷

Vzhledem k tomu, že pokus získat prostřednictvím antiklerikální ligy vliv na opoziční politické skupiny na Moravě ztroskotal, přistoupil výkonný výbor lidové strany k dalšímu významnému ústupku opozici, když 20. 6. 1902 odvolal poslance ze společného poslaneckého klubu s poslanci strany národněkatolické a pověřil je utvořit na zemském sněmu samostatný klub. Záměr tohoto opatření byl zcela zřejmý z výzev, s nimiž se lidovecký tisk i sám Stránský a Perek v létě 1902 obraceli na pokrokáře.⁶⁸ Stránského vedení nadbíhalo moravským pokrokářům před zemskými volbami do té míry, že rozhodnutí o volebním postoji lidové strany ke staročekům bylo i za cenu vzrůstu nespokojenosti konzervativních

⁶⁶ LN 10, 8. 1. 1902, s. 2; SOAB 26, k. 2205 A, č. 81, 6. 1. 1902.

⁶⁷ P 8, 31. 8. 1901, s. 1; Slováký kraj 3, 11. 10. 1901, s. 2; HzH 21, 23. 7. 1902, s. 2; R. Fischer, *Pokroková Morava I*, s. 129—131.

⁶⁸ A. Stránský nabídku pokrokářům formuloval zejména na schůzi 7. 9. 1902 ve Žďáru.

živlů uvnitř strany oddalováno až do doby, kdy o negativním stanovisku pokrokového hnutí k eventuální volební kooperaci s lidovci nebylo pochyb.⁶⁹

Přestože rozhodnutí lidové strany opustit vyrovnávací výbor i jednotný klub českých poslanců na zemském sněmu našla mezi opozičními skupinami na Moravě příznivý ohlas, takže mezi nimi nechyběly ani nálady pro volební spolupráci s lidovci, lidové straně se opoziční politické směry pro volební dohodu získat nepodařilo. Při říšských volbách dělily lidovou stranu od pokrokářů ještě příliš velké rozdíly v reakcích na dobové politické a sociální problémy. Volební provolání pokrokářů tyto rozdíly celkem pregnatně postihlo, když lidovou stranu obviňovalo, že „sloužením vládě Badeniově, blížním se ku stranám konzervativním a zpátečnickým na říšské radě, opuštěním boje pro rovné všeobecné právo hlasovací, mlčením ve věcech dotýkajících se hluboko svobod politických a blaha lidu jako při užití absolutistického § 14, zvyšováním daní z cukru, piva a lihu, zvýšením cla z petroleje, nejnnutnějších to potřeb vrstev lidových právě nejchudších, svým chabým vystupováním a nedůstojným smlouváním se s čachrýřem Chlumeckým na zemském sněmu ukázala, že dnešní svou politikou, svou činností, svým cítěním opustila úplně svůj původní program, že není schopna vésti lid k samostatnosti dobytím samostatného českého státu, k pokroku hospodářskému i osvětovému a nelze jí svěřiti proto osudy, tužby a potřeby lidu“.⁷⁰

V protilidoveckém postupu pokrokářů se ovšem skrývaly také vlastní politické ambice opozičních politických směrů na Moravě, které nebyly podlomeny ani zjevnou organizační i názorovou nejednotností volebního vystoupení pokrokářů, ale naopak po roce 1901 přerůstaly v konkrétnější pokusy vytvořit z opozičních skupin pevnější politickou organizaci. Pokrokáři proto nabídku lidové strany, pronesenou na jejím sjezdu 5. 1. 1902 V. Perkem, odmítli.⁷¹

Neúspěchy lidové strany na Moravě v pokusech o podřízení politických směrů sdružených v pokrokovém hnutí signalizovaly, že se lidové straně demokraticky laděné opoziční hnutí městské inteligence a maloburžoazie, které jí svým sociálním zázemím i názorovými východisky bylo velmi blízké, v období po roce 1897 ještě více vzdálilo. Příčiny vzájemného odčizení spočívaly jak v přimknutí opozičních složek maloburžoazie a inteligence k novým ideověpolitickým směrům šířícím se z Čech, tak v odklonu lidové strany od původního opozičního a nacionálního radikalismu i sociálně reformních snah. Tento posun lidová strana mimo jiné znovu

⁶⁹ Výkonný výbor lidové strany se 8. 8. 1902 vyslovil pro volební dohodu se staročechy s podmínkou, že bude namířena proti klerikálům. Ke konečné dohodě přistoupil až 26. 9. 1902, kdy už po vytvoření výkonného výboru „pokrokových organizací“ 21. 9. 1902 v Přerově byl samostatný postup moravských pokrokářů jistý.

⁷⁰ *Lide moravský!* Slovácký kraj 3, 16. 11. 1900, s. 1; též P 7, 20. 11. 1900, s. 1.

⁷¹ P 9, 12. 1. 1902, s. 2; SOAB, G 68, k. 26. Lidový klub, 10. 1. 1902.

prokázala, když přes všechny náběhy k demokratičtějším postojům před volbami na zemský sněm nakonec opět uzavřela volební kompromis s moravskou národní stranou. Také její postoj k otázce všeobecného hlasovacího práva, která v této době díky dělnickému hnutí nabyla na aktuálnosti, svědčil o vzdálení se lidové strany od demokratických zásad pokrokářů.

A. Stránský přednesl 25. 6. 1902 na zemském sněmu pilný návrh na zavedení všeobecného hlasovacího práva a zrušení privilegií velkostatku, obchodních komor a virilistů.⁷² Přišel však s ním teprve tehdy, když poslanci moravské katolicko-národní strany podali návrh na zavedení přímých voleb ve venkovských volebních okresech, jehož prosazením by ohrozili pozice lidové strany na venkově. Stránského návrh, který navíc žádal všeobecné, přímé a tajné volební právo, ale ne rovné volební právo, tak byl jen obratným manévrem lidovců, který měl znemožnit návrh klerikálů. Zároveň měl zastřít oči radikálně laděnému voličstvu, které stále více podporovalo boj sociální demokracie za volební reformu.⁷³

Aktivnější přístup lidové strany k pokrokovému hnutí na Moravě před volbami v roce 1901 a 1902 nevyústil ve volební spolupráci s moravskými pokrokáři, přispěl však k tomu, že na rozdíl od Čech, kde se opoziční protimladočeské frakce inteligence a maloburžoazie zorganizovaly v tzv. mladých politických stranách, na Moravě i nadále setrvalo opoziční protilidoveckém hnutí v organizačně i politicky nekonsolidované a ideově neujasněné podobě.⁷⁴

D. Postavení lidové strany v období říšských a zemských voleb roku 1901 a 1902

Vývoj moravské lidové strany v letech 1897—1902 naznačil změny jejího postavení v české společnosti na Moravě. Na jedné straně došlo v této době k dalšímu uvolnění vazeb rolnického křídla a opozičních pokrokářských skupin městské maloburžoazie a inteligence na lidovou stranu, na druhé straně se lidovcům podařilo podlomit samostatná volební

⁷² Návrh byl odkázán permanentnímu vyrovnávacímu výboru, který bez zastoupení lidové strany v té době trval jako osmnáctičlenný. Srov. O. Příkryl, *Křížová cesta opravy volebního řádu pro sněm markrabství moravského*. Prostějov 1903, s. 94—96; *SL MSZ 1901—1902*, s. 176—200.

⁷³ Srov. kritické zmínky dobového tisku: *Čas* 14, 17. 8. 1901, s. 721; *Čas* 15, 14. 6. 1902, s. 580—581; *NL* 42, 5. 7. 1902, s. 4; *Hlas* 54, 26. 6. 1902, s. 1; 5. 7. 1902, s. 2; *Rt* 18, 26. 6. 1902, s. 2; *P* 9, 5. 1. 1902, s. 1; *SL* 20, 12. 6. 1902, s. 2. Též J. Kolečka, *Moravský pakt*, s. 598—599.

⁷⁴ Pokrokáři se voleb oficiálně samostatně neúčastnili, podporovali ale kandidáty protiklerikální, tj. hlavně lidovce. *P* 9, 22, 9. 1902, s. 1; J. Malíř, *Pokrokové hnutí I*, s. 111—112.

vystoupení obou těchto odstředivých hnutí a udržet autoritu vedení strany i v prostějovské a kroměřížské frakci. Tento proces signalizoval, že i na Moravě se na přelomu století začaly prohlubovat rozpory mezi opozičními maloburžoazními vrstvami české společnosti a mezi politikou lidové strany perspektivně sledující zájmy vzrůstajících se českých podnikatelských kruhů, že však tyto rozpory na rozdíl od situace mladočechů ještě nevyústily v jednoznačný rozpad lidoveckého politického tábora. Příčiny přetrvávajícího vlivu lidové strany na venkovskou a městskou maloburžoazii tkvěly kromě složitých národnostních podmínek a méně rozvinuté hospodářské i sociální struktury Moravy především v konkrétní ideovětřidní situaci maloburžoazie. Vzhledem k polaritě politických sil na Moravě, kde vedle mohutného dělnického hnutí hrál velkou úlohu klerikální politický proud, značná část maloburžoazních vrstev z obav jak před sociálními demokracií, tak před klerikalismem stále inklinovala k liberálně politickým silám, kterým dávala přednost před zcela samostatným politickým postupem a otevřeným střetnutím s oběma krajními póly české politiky. Vyhraňování poměru lidové strany na jedné straně k dělnickému hnutí, na druhé straně k politickému klerikalismu mělo proto velký význam jak pro udržení jejího vlivu na opoziční maloburžoazní politické frakce, tak na celkový vývoj české buržoazní politiky na Moravě.

Už volební kompromis lidové a národní strany z roku 1896 mířil proti vzrůstajícímu vlivu klerikalismu. Vytvoření společného klubu z poslanců všech tří českých buržoazních politických stran v roce 1898 však značně otupilo protiklerikální ostří lidové strany a naopak posílilo demokraticky laděná maloburžoazní opoziční hnutí. V zemských volbách roku 1896 katolicko-národní strana sice získala nejmenší počet mandátů z českých politických stran, ale pronikáním do hospodářských a národních spolků a korporací rychle získávala váhu mezi voliči, zejména venkovskými. Podstatné rozšíření vlivu klerikálů, a to i na obyvatelstvo měst, přineslo zformování křesťansko-sociální strany na Moravě v letech 1898—1899, v popředí s J. Šrámkem, F. Valouškem, J. Kadlčákem a J. Rippem, která se velmi těsně politicky i organizačně přimykala ke straně katolicko-národní.⁷⁵ Obě klerikální strany začaly ohrožovat postavení lidové strany v řadě významných institucí, zvláště v Hospodářské společnosti, zemské dobytčí pojišťovně i jednotlivých občanských a rolnických záložnách, ale také ve sféře čistě politické.⁷⁶

⁷⁵ Konference křesťanských sociálů 4. 4. 1899 ve Vyškově, která zvolila zemský výbor, se prohlásila za součást katolicko-národní strany (SOAB, B 26, k. 2205 A, č. 1845, 19. 4. 1899); podobně i první sjezd křesťansko-sociální strany 3. a 4. 9. 1899 na Velehradě (Hlas 51, 7. 9. 1899, s. 1; Dělník 15, 8. 9. 1899, s. 1—3).

⁷⁶ K bojům o převahu došlo zvláště při ustavení České hospodářské společnosti pro markrabství moravské. Lidovci nejprve zmařili 16. 1. 1899 schůzi přípravného komitétu, protože v něm měli převahu klerikálové. Pro ustavující schůzi společ-

Klerikální politický proud se na počátku století dostával do rozporů s lidoveckou taktikou také v říšské radě. Na rozdíl od moravských staročeků, kteří od roku 1896 následovali mladočeskou politiku ve Vídni, moravští klerikálové nabourávali — jak např. ukázaly jejich protiobstrukční postoje během české obstrukce na jaře 1900, která byla namířena proti Koerbrově vládě — záměry vůdčích kruhů mladočeské politiky. Zatímco mladočeský politický tábor hodlal jednotným postupem při říšských volbách v roce 1901 „manifestovat svou sílu vůči vládě“ a šel do voleb s jednotným volebním provoláním, moravští klerikálové postupovali samostatně. Setrvání A. C. Stojana a M. Hrubana mimo mladočeský poslanecký klub i po volbách činilo z klerikálů trvale opoziční sílu proti mladočeské a lidovecké politice ve Vídni.

Tyto neúspěchy, které v případě porážky v zemských doplňovacích volbách roku 1900, kdy po J. Tučkovi byl zvolen klerikál A. C. Stojan, znamenaly, že lidová strana ztratila dosavadní nadpoloviční většinu českých zemských poslaneckých mandátů, vyburcovaly vedení strany k agilnějšímu protiklerikálnímu postupu, zejména s ohledem na říšské a zemské volby v roce 1901 a 1902. Výkonný výbor lidové strany přijal 28. 3. 1899 řadu organizačních opatření, která měla přispět k hájení zájmů lidovců proti klerikálům, zvláště v hospodářských spolcích a vůbec na venkově, kam směřoval hlavní nápor katolicko-národní strany.⁷⁷ Lidovecký tisk stále ostřeji napadal klerikály, až před volbami dospěl k projevům otevřeného nepřátelství: „Boj českého lidu na Moravě děje se dnes na tři fronty: proti Němcům, proti černým a proti červeným internacionálům“.⁷⁸

Boji se silicím vlivem klerikálních stran byla věnována také valná část jednání sjezdu důvěrníků strany 15. 12. 1900 v Brně. Klerikalismem se zabývaly všechny hlavní sjezdové referáty. A. Stránský v projevu o politické situaci obvinil klerikály z „vlastizrádného“ podlamování české obstrukce a podněcování česko-moravského antagonismu, V. Perek kritizoval stranické počínání exponentů katolicko-národní strany v hospodářských spolcích a korporacích. Usnesení sjezdu pak odsuzovalo „nevlastenecké jednání strany klerikální na Moravě“, zároveň ale odmítalo výtky z „beznáboženskosti“ lidové strany.⁷⁹

Sjezd tak naznačil meze lidoveckého antiklerikalismu. Lidová strana přes nepřátelský poměr ke klerikálním stranám nepřistoupila na zásady

nosti, která se konala až 31. 12. 1899, pak konali zvláštní přípravy. Na valné hromadě společnosti 3. 2. 1901 se jim podařilo prosadit změnu stanov, která směřovala k omezení vlivu klerikálů ve společnosti.

⁷⁷ SOAB, G 68, k. 26, Klub lidové strany, 28. 3. 1899.

⁷⁸ LN 8, 2. 12. 1900, s. 3. Srov. též *V er us*, *Pozor na volby do říšské rady*. Brno 1900.

⁷⁹ LN 8, 18. 12. 1900, s. 1—2; srov. též LN 8, 19. 12. 1900, s. 2—3; Hlas 52, 18. 12. 1900, s. 1—2.

ateismu. Naopak pozornost věnovaná sjezdem poměru lidové strany k náboženství (byl mu dokonce věnován jeden ze tří hlavních bodů sjezdových jednání) svědčila o obavách z toho, aby antiklerikalismus lidové strany neodradil nábožensky založené voličstvo. Rozpor, který v postojích lidové strany vznikal mezi jejím jednoznačným odporem ke klerikalismu a mezi odmítáním ateismu, byl na sjezdu řešen tím, že za součást programu strany byly přijaty zásady tzv. cyrilometodějství, které akceptovaly katolické náboženství, ale žádaly slovanskou liturgii.⁸⁰ Otázka protiklerikálního postupu lidovců se tak na sjezdu transformovala do formulování náboženské politiky lidové strany. Přijetí zásad cyrilometodějství za integrální součást programu lidové strany ukázalo povrchnost a nedůslednost lidoveckých antiklerikálních postojů a jejich zřetelně agitační účel; antiklerikalismus lidovců měl otupit vliv klerikálních stran, aniž by se dotkl náboženského citění voličstva, zvláště venkovského.

Vedení lidové strany ovšem nezůstalo jen u ideologického zdůvodňování svého antiklerikalismu. Na protiklerikálním táboru 25. 8. 1901 v Prostějově její představitelé založili tzv. antiklerikální ligu, která byla projevem šířeji koncipovaného projektu boje s klerikálními stranami. Protože však liga neměla očekávaný úspěch, hledalo vedení lidové strany účinnější prostředky antiklerikálního postupu, které se nezastavovaly ani před osobními útoky a veřejným ostouzením.⁸¹

Sjezd lidové strany, který se po trojím odložení konal 5. 1. 1902, zapověděl stoupcům strany „jakékoliv spolčování s lidmi zpátečnických názorů a účelů“ a vyzval, „aby volení byli za poslance jedině mužové pevných zásad svobodomyšlných a pokrokových,“ protože „strana klerikální není a nikdy nebude nějakou pevnější oporou našim požadavkům a potřebám národním.“⁸² Poněvadž hlavní fronta boje s klerikály probíhala ve venkovských okresech, výkonný výbor lidové strany 28. 4. 1902 rozhodl projednávat volební záležitosti přímo se stoupcem strany v jednotlivých okresech. Zvláštní důraz byl přitom položen na zintenzívnění protiklerikální činnosti okresních spolků lidové strany. Výzvy lidoveckého tisku, které volaly „do práce proti klerikalismu“, našly uplatnění v řadě schůzí lidoveckých spolků. Rezoluce z těchto schůzí však zároveň ukázaly, že pouhá antiklerikální kampaň v tisku a na schůzích za situace, kdy na zemském sněmu trval společný poslanecký klub s klerikály, pro získání nespokojeného voličstva nestačí. Kromě antiklerikálních projevů se totiž z voličských schůzí přes agilní účast lidoveckých poslanců ozý-

⁸⁰ LN 8, 22. 12. 1900, s. 1–2. Srov. též J. Malíř, *O poměru české buržoazní politiky na Moravě k česko-slovenské vzájemnosti na přelomu 19. a 20. století*. SPFFBU C 27, 1980, s. 153–162.

⁸¹ Potyčky v tisku byly vystupňovány hlavně po znovu zveřejnění tajného oběžníku vedení katolicko-národní strany kněžstvu, který udával pokyny pro boj s liberály a sociálním radikalismem; a vedly až tak daleko, že A. Stránský byl žalován pro urážky na cti. (SOAB, B 26, 2205 A, 25. 2. 1901).

⁸² LN 10, 8. 1. 1902, s. 1–2.

valy také požadavky, které vedení strany dosud ignorovalo, a sice hlavně požadavek samostatného klubu poslanců lidové strany na zemském sněmu a požadavek zavedení všeobecného hlasovacího práva.⁸³

Vedení lidové strany se proto před zemskými volbami rozhodlo k různějšímu manifestování svého antiklerikalismu a demokratického smýšlení a 20. 6. 1902 odvolalo své poslance ze společného klubu českých zemských poslanců a 25. 6. 1902 se ústy Stránského vyslovilo na zemském sněmu pro všeobecné hlasovací právo. Skutečné agitační pozadí těchto kroků poodhalila Moravská orlice, když lidovou stranu obvinila, „že chce rozbití jednotný klub jen proto, aby k volbám měla volné lokty. V novém sněmu prý se zase klub sklízí“.⁸⁴ Vystoupením z klubu poslanců českých na zemském sněmu si lidová strana v předvolebním období skutečně v tisku i na zemském sněmu uvolnila ruce k bezohlednějšímu tažení proti katolicko-národní straně.

Pragmatismus předvolebního postupu lidovců zřetelně vystoupil do předí, když záměry, jejichž dosažení si vedení lidové strany od přerušení styků s klerikály a od prohlášení se pro všeobecné hlasovací právo slibovalo, zůstaly neuskutečněny. Jakmile moravští pokrokaři odmítli nabídku lidovců k volební spolupráci, lidová strana obnovila volební dohodu s moravskými staročechy. Na bezzásadovosti její volební taktiky nic nezměnila ani skutečnost, že do zemských voleb šla s vlastním volebním provoláním, které sice bylo nesené v protiklerikálním duchu, ale zůstávalo na dřívějších všeobecných programových východiscích.⁸⁵

Samotné výsledky zemských voleb ovšem ukázaly, že lidové straně se ještě podařilo udržet většinu opozičních hlasů voličů, neboť získala osmnáct poslaneckých mandátů, o jeden více než měla před volbami. Ovšem i nadále jí chyběl jeden mandát k tomu, aby měla nadpoloviční většinu všech českých zemských poslaneckých míst.⁸⁶

Obhájení dosavadních pozic v českém buržoazním politickém táboře na Moravě bylo umožněno jak vnitřními faktory vývoje lidové strany na Moravě, tak objektivními podmínkami, v nichž se lidová strana na Moravě nacházela. Nezanedbatelný pro relativní úspěch lidovců při volbách byl zvláště fakt, že vedení strany, které si bylo vědomo důležitosti voleb pro další osud strany, věnovalo volebním přípravám nebývalou pozornost. K jejich zahájení přistoupilo prakticky ihned po provedení voleb do říšské rady v lednu 1901, kdy přijalo řadu organizačních opatření, která aktivizovala členskou základnu strany a zvyšovala její celko-

⁸³ LN 10, 19. 2. 1902, s. 1–2; 24. 4. 1902, s. 1–3; 30. 4. 1902, s. 3; HzH 21, 18. 7. 1902, s. 1.

⁸⁴ MO 40, 16. 5. 1902, s. 1; LN 10, 17. 5. 1902, s. 2–3.

⁸⁵ Srov. LN 10, 3. 10. 1902, s. 1–2. Program brojil proti klerikálům, ale žádal jen bezkonfesijnost školství, chtěl všeobecné, přímé hlasovací právo, ale ne rovné.

⁸⁶ Srov. tabulku č. 1 v příloze. Ve volbách byl získán jeden mandát na Němcích, takže české strany se dělily o 36 mandátů.

vou akceschopnost.⁸⁷ Zvláště důležitá pro předvolební situaci lidové strany byla skutečnost, že ustavení volebního výboru strany, ke kterému došlo na nátlak venkovských organizací více než rok před zahájením voleb, vytvořilo předpoklady k tomu, aby volební záležitosti a spory o kandidáty v jednotlivých volebních okresech byly řešeny s dostatečným časovým předstihem a za srozumění s místními představiteli strany. Aktivita v ústředí strany se příznivě odrazila také ve zvýšené agilitě lidoveckých spolků.

Významnou roli při zemských volbách přes všechny její nedůslednosti sehrála antiklerikální agitace lidové strany. I když opoziční politické síly soustředěné v pokrokovém hnutí odmítly s lidovou stranou při volbách spolupracovat, jejich neúčast v zemských volbách a rozhodnutí, aby volební hlasy byly odevzdány neklerikálním kandidátům, znamenaly úspěch lidové strany. Omezení volebního boje českých stran prakticky jen na lidovce, staročechy a klerikály umožnilo, že lidové straně po uzavření volební dohody se staročechy v klerikálech zůstal jediný faktický volební soupeř.

Při absenci pokrokovějších politických sil ve volebním boji, která byla způsobena na jedné straně slabostí opozičních politických směrů, na druhé straně volební neúčastí sociálně slabších vrstev znemožňující volební vystoupení sociální demokracie, nemůže být antiklerikální postup lidové strany ani zdaleka směrodatným pro určení jejího místa v konstelaci politickotřídních sil. Lidová strana mohla sice svůj volební kompromis se staročechy omlouvat klerikálním nebezpečím, na druhé straně však tím, že po volbách nevyklučovala možnost, aby se její poslanci znovu spojili ve společném klubu jak se staročechy, tak s klerikály, naznačovala distanci, která ji dělila od skutečně nekonzervativních, demokratických politických sil.⁸⁸

Mnohem zřetelněji než při zemských volbách v roce 1902 se skutečný vztah lidové strany k progresivním společenským silám projevila při říšských volbách v roce 1901, kterých se vedle lidové, národní a klerikálních stran aktivně účastnila také sociálně demokratická a národně sociální strana. Předvolební kampaň ukázala, že antiklerikální orientace lidové strany při volbách ani zdaleka nevyklučovala její protisociálně-demokratický kurs zformovaný už ve volbách v roce 1897. Lidová strana naopak před říšskými volbami v roce 1901 zintenzivnila svou agitaci mezi dělnictvem s cílem posílit nacionalistické tendence oživující v jeho

⁸⁷ O organizačních otázkách jednal výkonný výbor 14. 4., 3. 7. a 3. 11. 1901 a porada poslanců 10. 7. 1901. Bylo zde rozhodnuto zřídit sekretariát strany, volební peněžní fond, založit nový čtrnáctideník a reorganizovat důvěrnický sbor.

⁸⁸ Lidovci nechťeli připustit sblížení staročechů a klerikálů. Výkonný výbor se proto 14. 12. 1902 vyslovil pro jednání o společný klub se staročechy, ač v něm nechyběly také hlasy (E. Parma, K. Richter, K. Novák) pro jednotný klub i s klerikály. Protože staročesi odmítli vytvořit jednotný klub bez klerikálů, vznikly nakonec tři samostatné poslanecké kluby.

některých složkách, oslabit jeho třídní uvědomění a diskreditovat sociální demokracii.

Její odpor k „červené internacionále“ se zvláště jasně projevil v podpoře národně sociální strany na Moravě, s níž lidová strana uzavřela pro volby v V. volební kurii volební dohodu. Vedení lidové strany přitom využilo situace, kdy národní sociálové na Moravě nedosahovali podstatnějších politických úspěchů a kdy v jejich čele stála garnitura, která při politickém prosazování národně sociální strany hledala oporu u lidové strany (F. R. Reichstädter, V. Šafr, A. Konečný, V. Adamíra). Lidové straně se proto v této době dařilo finanční a morální podporou, politickými zásahy ve prospěch národních sociálů i prosazováním jejich poslaneckých kandidátů (V. Adamíry, A. Sehnala a F. R. Reichstädtra)⁸⁹ nejen držet politický patronát nad národně sociálním hnutím na Moravě déle, než se dařilo mladočechům v Čechách, ale dosáhla i usměrnění vztahu moravských národních sociálů k mladočeské politice vůbec. Výkonný výbor národně sociální strany na Moravě na rozdíl od pražského vedení strany přijal rozhodnutí, aby zvolení poslanci vstoupili do společného poslaneckého klubu s mladočechy.⁹⁰ Toto ujednání stejně jako samotná volební spolupráce lidové strany s národními sociály na Moravě byly namířeny v první řadě proti sociální demokracii. Národně sociální strana, i když se prohlašovala za stranu dělnickou, měla ke skutečně třídní politice proletariátu daleko.⁹¹

V souvislosti s výzvami sjezdu lidové strany 15. 12. 1900 a s její taktikou vůči pokrokářům i agrárnímu hnutí na Moravě ozřejmovala volební spolupráce s moravskou národně sociální a národní stranou místo lidové strany nejen v nastávajícím volebním zápase, ale i v celém českém politickém táboře. I když se lidová strana otevřeně postavila proti katolicko-národní a křesťansko-sociální straně a vzhledem k přívržencům tzv. mladých stran zdůraznila demokratické stránky své politiky, volební součinnost se staročechy a národními sociály jednoznačně vymezovala její negativní poměr k sociálně demokratickému dělnickému hnutí jako dobově nejprogresivnější společenské síle. Výsledky říšských voleb však ukázaly, že snaha lidové strany hájit vlastní pozice vytvořením jakéhosi politického středu mezi klerikálním a sociálně demokratickým politickým táborem se nesetkala s očekávaným úspěchem.

Přes intenzivní volební přípravy a osobní iniciativu jednotlivých předáků utrpěla lidová strana v říšských volbách značné ztráty. Proti volbám

⁸⁹ Srov. SOAB, G, 68, k. 40, Říšská rada 1899; k. 42. Socialisté, 28. 7. 1899, 16. 11. 1899, 27. 11. 1899, 4. 12. 1899.

⁹⁰ LN 8, 13. 10. 1900, s. 3.

⁹¹ Netřídnost a ideovou nejasnost přiznávala už svou součinností s lidovci: „Se středními stavy máme společného nepřítele v kapitálu. Pokud se požadavky dělnické s požadavky stavů kříží, dá se náprava sjednat dohodnutím se vzájemným. Dělnictvo samo o sobě se požadavků svých nedomůže.“ SOAB, B 13, k. 346, č. 7159, 20. 11. 1900; srov. též práci J. H a r n y v seznamu literatury.

v roce 1897, kdy získala deset poslaneckých míst, obhájila nyní jen sedm mandátů, když dva ztratila ve prospěch svých úhlavních nepřátel — Němců a klerikálů — a jeden ve prospěch národních sociálů. Ztráty, které celkově zaznamenala sociální demokracie ve prospěch radikálně nacionálních politických směrů (na Moravě ztratila jeden mandát), mohly být pro lidovou stranu jen slabou náplastí, neboť sociální demokracie si i přes volební ztráty nadále udržovala rozhodující vliv na dělnictvo. Také volební úspěch národních sociálů, které jako své politické exponenty v dělnickém hnutí lidová strana při volbách podporovala, byl pro ni jen iluzorní. Národně sociální strana nejenže přes získání jednoho poslaneckého mandátu na úkor sociální demokracie nedosáhla v zápase o dělnictvo výraznějších úspěchů, omezujíc svůj vliv stále více spíše jen na nedělnické vrstvy, ale navíc se po volbách rychle emancipovala od politického poručíkování lidové strany, ba zaujala k ní přímo nepřátelský postoj.

Zesílení protimladočeského křídla v národně sociální organizaci na Moravě bylo možno sledovat už před volbami,⁹² k otevřeným střetům ovšem došlo až po volbách pod tlakem pražského národně sociálního ústředí zaujímajícího ostře protimladočeský kurs. Pražské vedení strany odmítlo stejně jako agrární strana návrh na vytvoření jednotného poslaneckého klubu s mladočechy a vyzvalo své poslance, aby do mladočeského klubu nevstupovali. Spor o to, zda národně sociální poslanci na Moravě mají zůstat věrni svému předvolebnímu závazku a vstoupit do mladočeského klubu, nebo mají respektovat pokyny z Prahy, přerostl během roku 1901 z různic mezi poslanci F. R. Reichstädtrem a A. Sehnalem v hlubší krizi celé strany, zároveň ale také v roztržku s lidovou stranou.⁹³ Vzájemný konflikt mezi lidovou a národně sociální stranou, mající své ohnisko hlavně na Prostějovsku, za které byl F. R. Reichstädter poslancem, byl sice na čas zastaven schůzí národních sociálů 4. 8. 1901 v Prostějově, na níž za souhlasu V. Klofáče byla uznána potřeba součinnosti s lidovou stranou, další politická kooperace však neměla dlouhé trvání, zůstala omezena prakticky jen na zmíněný pokus o založení společné antiklerikální ligy 25. 8. 1901. Prohloubení osobních kampaní vedených proti F. R. Reichstädterovi ochladilo vzájemný poměr obou stran až na bod mrazu. Na protilidovecké stanovisko prosazované hlavně Novou stráží na Hané v čele s redaktorem Hejnicem se postupně přidaly za přispění kampaní vedených z Čech zejména V. Chocem i Československé dělnické rozhledy a výkonný výbor národně sociální strany v Brně, který v této otázce původně zastával vyčkávací stanovisko, takže odmítavý postoj k lidové straně byl vtělen i do programu národně sociální strany.⁹⁴

⁹² SOAB, B 13, k. 344, č. 1052, 12. 2. 1900.

⁹³ Část organizací se postavila za Reichstädtra a spolupráci s lidovci, část následovala Sehnala. V. Šlesinger, *Z bojů*, s. 30–32.

⁹⁴ Srov. *Duch národního socialismu*. Brno 1902, s. 7.

Demagogický charakter národně sociální politiky a vnitřní rozbroje dávaly lidové straně šanci působit alespoň na část národně sociálního hnutí, zvláště když se národně sociální organizace na Prostějovsku, Hané a Valašsku odmítly na schůzi 16. 2. 1902 podřídit brněnskému a pražskému vedení strany. Lidovecký tisk proto zachovával v polemikách s národními sociály rezervovanost. Představitelé lidové strany si tak chtěli zachovat naději na „reorganizaci a očistu národně sociální strany“, avšak její další vývoj, třebaže vedl k připoutání frakce F. R. Reichstädtera k lidové straně, nic nezměnil na vzájemném odcizení obou stran.

Pro kritické postoje lidové strany k národním sociálům bylo příznačné, že neplynuly ani tak z faktu, že se národní sociálové politicky emancipovali, jako ze zklamání, že se jim nepodařilo citelněji oslabit pozice sociální demokracie v dělnictvu: „Naděje na zničení sociální demokracie v několika letech ukázala se neoprávněnou, jelikož přehlíženy, anebo přeceňovaly se zdroje jejího vlivu. Že pak naděje kladené do mladé organizace národně sociální, byly upřílišněné, je dnes rovněž zřejmým faktem. Národní dělnictvo nejenže nezničilo sociální demokracii, ale dnes po bilanci jeho sil ve hnutí odborovém a politickém nesmí se ani říci, že podaří se mu udolati její organizaci v dohledné době.“⁹⁵ Rozchod lidové a národně sociální strany byl proto především neúspěchem lidové strany v jejím usilování o udržení vlivu na dělnické hnutí a jeho odpoutání od třídního postupu sociální demokracie. Znamenal, že lidová strana v národně sociální straně ztratila v dělnickém hnutí poslední opory a že pro příště se její stanoviska k socialistickému dělnickému hnutí stala třídně ještě vyhraněnější než dosud.

⁹⁵ *Socialism na Moravě*. LN 9, 27. 7. 1901, s. 1.